

1 EXOTERISK VÄRLDS- OCH LIVSÅSKÅDNING

VILJAN TILL ENHET

1.1 VILJAN TILL ENHET

¹Den individualistiska viljan till makt medför splittring. Den universalistiska viljan till enhet visar halten av och livsdugligheten i vår individualism.

²När världs- och livsåskådningar brista likt mycket annat som syns oss visst och säkert, brista likt de såpbubblor vi alltid ha svårt medge att de äro, blir känslan av samhörighet och behovet av enhet en livsviktig faktor.

³Viljan till enhet är ingen vilja till uniformitet, ingen likriktning till robotism. Viljan till enhet för ingen kamp mot andra åskådningar eller mot olik tänkande. Den är så förnuftig, att den aldrig behöver frukta kritik. Den låter envar ha sin dikt ifred, ty den vet att finna enheten i mångfalden. Individerna har en självskreven rätt att vara till, att vara olik alla andra, att vara en individ med individualitet. Frihet är i djupaste mening individualitet. Utan frihet finns ingen egenart, ingen självtillit, ingen självbestämmdhet, ingen utveckling. Viljan till enhet är frihetens starkaste värn, ty den måste bygga på frihetens grund. Verklighet kan icke framvingas och aldrig vinnas på frihetens bekostnad. Viljan till enhet är ojämförligt överlägsen en alla tillfälligt förenande psykos. Den behöver intet tvång, intet våld, ty den är oförstörbar känsla av samhörighet och i handling bestående sammanhållning. Viljan till enhet gör ett folk så starkt det kan bli och så stort det kan bli. Varje del, varje minsta del av ett folk är en del av det hela, är en hel del av ett helt. Viljan till enhet för med sig en hel annan gigantisk kraft till yttre enhet än något diktatoriskt tvång, som i sig alltid bär splittringens frö. Förtryck föder ingen vilja till enhet och ingen tro på förtryckarens förmåga att infria löften om paradiset.

⁴Livet behöver icke vara strid. Kamp må vara lägre livsformers utvecklingsfaktor. Men den är på högre utvecklingsstadier oförnuftighet. Till och med tävlan – en sublimering av kampdriften – har ersatts med samarbete. Strid kan omöjligt höra samman med kultur. Där kamp pågår saknas kultur, de tekniska framstegen må vara hur stora som helst. Förnuftet lär sig slutligen inse, att djungelns lag om allas krig mot alla hör djungeln till. Livet är såsom helhet betraktat en stor kollektivism, vars individuella enheter, när de väl uppnått det sunda förnuftets utvecklingsnivå, enas i gemensam strävan att ur okunnighet och vanmakt nå allt klarare medvetande, förvärva förståelsens frihet och makt.

⁵Även partier visa sammanhållningens betydelse. Men sammanhållning inom ett visst parti, hos en viss samhällsklass medför alltid splittring inom samhället. Det hela har söndrats och faller alltmer sönder. Man glömmer, att klassintressen äro berättigade endast om och så länge de tjäna det hela.

⁶Att avlägsna allt som sönder och enas om allt, om vilket man kan enas – och detta inom alla områden – är första steget mot enhetens mål, är första förutsättningen för den sammansvetsning av alla individer, av alla partier till den oskiljbara enhet viljan till enhet kan förverkliga.

⁷Viljan till enhet är kanske icke enda sättet att lösa de sociala och ekonomiska problemen. Men den är bästa, enklaste, säkraste och måhända nödvändiga sättet. Börjar flertalet betvivla möjligheten att på frivillighetens väg nå resultat, så söker det nå resultatet på annan, sämre väg. Viljan till enhet är enda förnuftiga grunden och enda i längden hållbara grunden för samhälle och kultur. Denna tanke utgör grundtanken i detta verk.

⁸Viljan till enhet är icke minst vilja till egen kultur. En sådan måste framgå ur den samfälliga självtillit och självbestämmdhet viljan till enhet föder hos ett folk.

⁹För att skapa en kultur måste människan finna Människan. Innan hon upptäckts är kultur omöjlig. Ty människan är alltid kulturens mått. Människan skapar själv sin kultur. Ingen annan gör henne den tjänsten. Där människan icke självfallet respekteras såsom människa,

emedan hon just såsom människa står över och är förmer än allting annat, saknas det mänskliga, saknas förutsättningar för det mänskliga och därmed för kultur.

¹⁰Envar har rätt till sin del, men icke till mer. Kravet på mer för till att andra bli utan sin erforderliga del. Den individuella omätligheten motverkar enhetssträvandet. När ingen begär mer än sin del, få alla andra också sin del. Därav följer naturligtvis ej, att alla delar äro lika stora, ty uppgifterna äro olika stora. När alla få sin del, har det materiella kulturstadiet uppnåtts.

¹¹Det emotionala kulturstadiet är nått, när alla äro tjänare och ingen känner sig som herre. När alla tjäna något högre, något utöver dem själva, något för flera, för många, för alla gemensamt, inträder den harmoni, som är den kultiverade känslans uttryck. Människans nuvarande intellektuella möjligheter ha överskattats och hennes emotionala undervärderats och försumrats. Emotionalkultur med enhetskänslan som högsta värde, är också lättare förverkligad.

¹²Samhällskultur få vi, när individerna känna sig vara till för det allmänna och det allmänna för individen, när alla se sin högsta uppgift i tjänandet.

¹³Det intellektuella kulturstadiet förutsättning är från dogmer frigjord, förnuftig och motsägelselös världs- och livsåskådning, som gjorts tillgänglig för alla. Detta förutsätter ett omdömesförmågan utvecklande uppfostringssystem.

¹⁴Emotional- och mentalkultur äro de viktigaste för enhetens förverkligande. Den materiella kulturen följer av sig själv, när den goda viljan till ömsesidig hjälp blir högsta värde och norm.

¹⁵Mentalkultur förutsätter mental självtillit och mental självbestämmdhet. Intellektuell självständighet innebär förmågan att kritiskt sovra det material som kulturen gett oss, bedöma den art av visshet och grad av sannolikhet som tillkomma de ideer vi påträffa.

¹⁶Skolan bibringar vissa färdigheter – t.ex. språk – som avse att möjliggöra förvärvandet av verklig bildning eller sakkunskap. För alltför många betyder själva färdigheten bildning – färdigheten att med sken av sakkunskap uttala sig om allt och bedöma allt man tillfälligtvis uppsnappat – denna färdighet som är vederhäftighetens motsats. Vid utträdet ur skolan verka de mogenhetsförklarade snarast desorienterade, okunniga om livet, utan förmåga att känna självständigt och bedöma sakligt. Självaktiviteten har hindrats genom minnets överbelastande med oväsentligheter – detta minne, som endast borde upptaga kunskap om lagar, principer och metoder, icke detaljer tillgängliga i lättåtkomliga uppslagsböcker. Skolans verkliga uppgift är att utbilda omdömesförmågan. Förnuftig fostrans mål är broderskap.

¹⁷Sunt förnuft är kritiskt förnuft, envars högsta förnuft. Det sunda förnuftet relativerar, eftersträvar objektivitet, rättar sig självt, faller praktiskt taget aldrig slutgiltiga omdömen och baserar icke omdömen på ofullständiga fakta och otillräcklig erfarenhet.

¹⁸Idéhistoriens skräpkammare är överfylld med vidskepligheter som en gång kallats sanning. Ännu utgör världen ett kaos av otaliga ideologier, baserade på fiktioner och illusioner. Man förvånar sig icke över om kännaren av dessa till slut blir skeptiker.

¹⁹Trossystemen bygga på känslans absolutifierade övertygelse. Spekulationens system visa sig ohållbara vid kritisk eftergranskning. Och båda slagens system råka i konflikt med verklighetens fakta.

²⁰Kunskapen om verkligheten är enda klippgrunden för världs- och livsåskådning. Naturforskningen har visserligen kartlagt endast en del av verkligheten. Men den har dock kunnat klargöra, att vad som strider mot verklighetens fakta icke kan göra anspråk på att kallas sanning.

²¹Många anse det hopplöst att bland alla i upplösning varande, i splittring stridande eller i ovisshet trevande kulturföreteelser söka ett enande band. Utan gemensam strävan, vilja till enhet, går det ej, ehuru det, som skiljer människorna åt, nästan alltid är oväsentligheter, både i emotionalt och mentalt hänseende. Vi måste lära oss att icke stirra på det som skiljer, utan se på det som enar och betrakta allt som skiljer såsom oväsentligt.

EMOTIONALKULTUR

1.2 MÄNNISKAN SÅSOM KÄNSLOVARELSE

¹Människan är på nuvarande utvecklingsstadium en känslörelse med möjlighet till intermittent bruk av ett ännu outvecklat förnuft.

²Till det emotionala kan – fränsett sinnesförmimmelser – räknas allt psykiskt eller själiskt, som ej tillhör det enbart förnuftiga, och till det renodlat förnuftiga hör icke mycket. Vårt medvetande är centrat i det emotionala, som färgar såväl sinnesförmimmelser som tankar. Någon gång gör medvetandet tillfälliga utflykter i den känslöfria tankens sfär, när vi avkoppla allt som kan känslöbetonas, allt som berör våra önskningar och behov, allt som inbegripes i det ”personliga”.

³Känslan är måttlös. Den absolutifierar och är subjektivt suverän. Känslan fordrar visshet, vill ha något orubbligt fast och visst, ”om än himmel och jord förgås”, förvandlar relativt till absolut, sannolikheter till absoluta sanningar.

⁴I kamp mellan känsla och förnuft segrar känslan, emedan den förnimmes såsom absolut och förnuftet inser sitt innehålls relativitet. Känslan dikterar de flesta omdömen. Att en idé segrar är icke bevis på dess förnuftighet, riktighet eller livsduglighet utan alltför ofta på dess emotionala användbarhet.

⁵Känslötänkandet imiterar vad det finner sympatiskt och kopierar för känslan tilltalande tankegångar. Känslötänkandet är sakligt sett okritiskt och omdömeslöst samt griper med särskild förkärlek till för förnuftskritik otillgängliga fiktioner. Känslötänkandet bestämmer val av auktoriteter, val av viktigare synpunkter och ståndpunkter, val av världs- och livsåskådning. Känslötänkandet reagerar mot allt slags kritik, liksom inseende att dess känslöbetonade föreställningars hållfasthet i längden skulle upplösas av saklig analys.

⁶Dogmens svårutrotlighet beror på dess invävning i känslökomplex. Den har därmed blivit ett behov. Känslan måste ha oförstörbar visshet. Dogmförstöring medför upplösning av motsvarande komplex och därmed för många ett smärtsamt och svåröverkomligt känslökaos.

⁷Att formuleringskonsten tillhör känslötänkandets område framgår av hithörande känslors makt över tanken, ordvalets stämmingsromantik, formens fantasieggande glöd och slagordens suggestiva förmåga till känslorus eller psykos.

⁸Känslan behärskar icke blott tanken utan även viljandet. Man vill det känslan bestämmer, att man skall vilja. Det väsentliga i det viljande, som dirigerar vår aktivitet, är affekter eller, modernare uttryckt, vitaliserade känslökomplex. Handlingen bestämmas av starkaste motivet, och de starkaste motiven utgöras av emotionala faktorer.

⁹De fyra temperamenten – koleriska, melankoliska, sangviniska och flegmatiska – inverka på både vårt känslötänkande och känslöviljande och äro synbara uttryck för vårt emotionala reaktionssätt. Saknas känslan, uppskjutes lätt handlingen. Förnuftet tvekar mellan olika ståndpunkter, om det ej inser den omedelbara handlingens nödvändighet. Eftersom de flesta ståndpunkter synas i viss mån godtyckliga, dröjer förnuftet tills känslan ingriper och avgör.

¹⁰Med insikt i denna känslans oerhörda betydelse för såväl tänkande som viljande förstår man vikten av emotionalkultur. Det är emotionalkultur, som är det väsentliga i all kultur. Utan emotionalkultur komma ”kulturerna” att förstöra sig själva och varandra och når mänskligheten aldrig fram till verklig och dominerande mentalkultur, till det som en gång skall göra människorna till förnuftsvarelser.

¹¹Fyra av de viktigaste företeelserna på det emotionalkulturella området ska i det följande kritiskt granskas. Endast genom en fördomsfri undersökning kunna vi hoppas se klart nog för att i gemensamt arbete så småningom avhjälpa bristerna.

1.3 RELIGIONEN

¹Religionens uppgift är att lätta livets bördor, icke att öka dem.

²Religionens uppgift är att förädla människan och därigenom skänka henne glädje, frid och harmoni.

³Religionens uppgift är icke att utfärda bud eller förbud, utan att förädla och förstärka känslor så, att alla bud bli överflödiga.

⁴Religionens uppgift är icke att blidka vreden hos kosmiskt väsen, utan att förbrödra oss med våra medmänniskor.

⁵Religionens uppgift är alltså att förädla känslorna, förkunna broderskapet och praktisera tjänandet.

1.4 Religionens väsen

¹Religion är till sitt väsen känsla. Den är en instinktiv och omedelbar livskänsla – utan förnuftsforeställningar och teoretiska konstruktioner – med enoreflekterad, självklar visshet om allt livs oskiljbara och ofrånkomliga enhet, en längtan och strävan att bli delaktig av denna enhet. Denna livskänsla innefattar i sig livsförtröstan, livstillit, livsvisshet, livsmod, livsglädje och livsvilja.

²Denna livskänsla är även ett behov av och en alltmedvetnare strävan till förädling av alla förädlingsbara känslor. Den är ett behov att älska och beundra, vörda och dyrka allt den kan och får. Ingenstädes framträder känslan av enhet så starkt som i verklig religion. Denna enhetskänsla, som fyller den i hängivenheten uppgående med en alltförsonande frid, sträcker sig icke endast mot det osynliga utan innesluter och omfattar allt, även de bittraste fiender.

³Där denna enhetskänsla tillåtes taga sig uttryck, omhuldats och uppmuntras i stället för att förkvävas, denna enhet i ostördhet får förverkligas, finna vi de levande gestalter vi spontant kalla verkliga människor.

⁴Känslan är i sin egen sfär såväl vilja som makt och verklighet. Känslans omedelbarhet och visshet förstöras, när känslan söndras mot sig själv. För att förnuftet skall kunna skada eller besegra en känsla fordras, att en känsla medverkar på förnuftets sida mot en annan känsla, att en känsla ansett sig behöva och sökt förnuftets stöd. Förbindes den känsla, som vädjat till förnuftet, med i längden ohållbara foreställningar, förlorar känslan sitt stöd och förödes.

⁵Religion är känsla, och denna känsla är drivande kraft i tjänandets handlingar.

1.5 Religiös mystik

¹Medvetandet är förmodligen icke begränsat till våra ”fem sinnen” utan har måhända ett obegränsat antal möjligheter till omedveten kontakt med en ofantlig serie vibrationer från en till största delen ännu utforskad värld. Kunde vi uppfatta och tyda alla de kosmiska vibrationer, som genomströmma vår egen kropp, skulle vi kunna tänkas vara allvetande.

²Kristlig mystik, islamisk sufism och hinduisk bhakti yoga äro olika vägar till den mystiska erfarenhet, som i för introspektiv analys oåtkomliga tillstånd funnit de högsta tillstånden. Faran för självbedrägeri gör, att dessa anlag böra motvägas av speciell träning i sunt förnuft med sträng fordran på ändamålsenlighet. Den verkliga mystikern har alltid varit en sällsynt företeelse och synes bli allt sällsyntare. För utomstående kännetecknas han av denna känsla för allt livs enhet, denna strävan till livsförening, detta uppgående i enheten – ej att förväxla med tanke, känsla och vilja förlamande kvietism – varpå i modern tid den i flera biografier skildrade indiern Ramakrishna är ett typiskt exempel.

1.6 Religiösa tankekonstruktioner

¹Intet tankesystem har ännu kunnat göras oföränderligt. Historiskt sett bestå tankesystemen av en serie system, alltså av omkonstruktioner.

²Verklig religion är ingen förnufts sak och har föga eller ingenting med teorier att göra. Det är icke religionen uppgift att skänka oss världs- och livsåskådning. Den religiösa dogmläran är varken religion eller förnuftig livsåskådning. Den skadar religionen.

³Föreställningen utan reell motsvarighet är en fiktion. Tar förnuftet hand om fiktionen, anpassas denna ständigt genom nya bestämningar efter ökade erfarenheter. Tar känslan, som kräver oföränderlighet, hand om fiktionen, blir denna dogm. Sammanbinder man religiös känsla med ohållbara förnuftskonstruktioner, skadar man båda. Tvivel hos den enskilde, tve-dräkt mellan individerna, splittring i allt fler sekter blir oundviklig följd. När dogmen för-störes, skakas hela känsloliv. Många gripas av panik och tycka sig vandra på bottenlöst gungfly.

⁴Att religion kan reda sig utan dogmer, bevisas av buddhismen, vars tolerans är en kon-sekvens härav. Buddhistiskt ”kyrkomöte” fastslog såsom första tes: vad som strider mot sunt förnuft kan icke överensstämma med Buddhas lära. Hade kristet kyrkomöte antagit en liknan-de tes, hade fasansfulla lidanden, ändlösa tvister och ändlösa tvivel besparats en avsevärd del av den arma mänskligheten.

⁵Religiösa dogmer förbättra ingen. Det är känslans förädling som förbättrar. Odlandet av ädla känslor, såsom beundran, tillgivenhet, deltagande, skulle göra en helt annan insats för mänsklighetens höjande. Den religiösa känslans förödning vittnar bättre än något annat om den skada sammankoppling av religion och ohållbara åskådningar medfört.

⁶Tro hör icke till religionens väsen. Detta framgår bäst av att Buddha enträget varnade alla sina lärjungar för att tro (blint antaga). Fråga är, om icke Jeshu med ordet tro avsåg viljan, ehuru tro från att betyda vilja förvanskades till att betyda först förtröstan och sedermera blint antagande eller oförnuftig övertygelse.

⁷Bibelkritik avskräcker många. Men den, som betvivlar att Pilatus fråga – vad är sanning? – är guds ord, utövar redan bibelkritik. Om varje ord i gamla testamentet är guds ord, så är judendomen lika ofelbar och lika gudomlig som kristendomen. Fråga är, om icke även judarna förlorat nyckeln till sitt testamente genom att bli västerlänningar och bokstavstrålar från att ha varit österlänningar och symbolister.

⁸De ord människor kunna förstå äro människors ord och icke ord av kosmiskt väsen. Gud förkunnar ingen sanning och skyddar icke heller sanningen från förfalskning och bedrägeri. Människan har fått sitt förnuft för att använda det till att själv söka och själv finna sanningen.

⁹Den religiösa dogmläran lider i regel av tre missvisande föreställningar: felaktig guds-uppfattning, felaktig synduppfattning och felaktig försoningsuppfattning.

¹⁰Gudsföreställningen har ständigt förändrats genom tiderna. Man kommer alltid att tvista om den såväl som om alla andra religiösa föreställningar. Ogrundade föreställningar äro också överflödiga för en psykologiskt insiktsfull religion.

¹¹Gudsföreställningen måste antagas vara felaktig, så länge människan korsfästes, smädas och föraktas. Vår gudsföreställning har naturligtvis ingenting att göra med möjlig existens av kosmiskt väsen. Vildar tillbe anden i konstruerade beläten och något mindre primitiva intel-lekt tillbe anden i konstruerade föreställningar.

¹²När gudsföreställningen sublimeras till föreställningen om den – för dem i godtyckets nåd invaggade så osympatiska – universella, även psykiskt giltiga orsakslagen, lagen för sådd och skörd, vars ofrånkomlighet Jeshu antydde, har den nått sitt högsta förnuftiga uttryck. Guds-känslans högsta uttryck är kärlekens enande allmakt.

¹³Den anses ”synda”, som ej är fullkomlig såsom gud, som ej är lik gud, som alltså ej är gud. Människan eller det relativa skall vara gud eller det absoluta, annars är hon evigt för-dömd.

¹⁴Att ha inympat syndaföreställningen – vilket var det egentliga ”syndafallet” – och bekajat mänskligheten med detta oförnuftiga, livshämmande och hatfrämjande komplex av oundviklig och outplånlig syndabörda, är den största förbrytelse – värdig en djävul – som begåtts mot mänskligheten. Missionen utbreder läran om synden och eviga straffen.

¹⁵Naturligtvis insåg man snart, att denna outhärdliga syndaskuld måste på något sätt avlyftas. Olika religioner ha för detta avlönade medicinmän med speciella tricks. Kristendomen – något helt annat än Kristi lära – gjorde tron på det oförnuftiga och obegripliga till villkor för syndaförlåtelse.

¹⁶Enligt kyrkans lära är ”synd brott mot ett oändligt väsen och kräver därför ett oändligt straff”. Att detta oändliga väsen skulle vara oändlig kärlek med oändlig förmåga att förlåta, icke evigt hata offren för okunnighet och oförmåga, sökte man naturligtvis bortförklara. Enligt sunt förnuft skulle ”synd” väl vara en av individen klart inredd förbrytelse mot andra eller själv upprest hinder för egen utveckling. En sådan syndare behöver sinnessjukvård. När ”synd” blir det, som skiljer en människa – icke från ett kosmiskt väsen – utan från en annan människa, vem det vara må, ha vi blivit humaniserade. Då börja vi upptäcka det, som ännu är oupptäckt, nämligen Människan. Verklig kultur visar sig däri, att den försonar människan med hennes medmänniskor. Men detta synes vara det svåraste av allt.

¹⁷Försoningsföreställningen är lika orimlig. En stråle av sunt förnuft lyckades emellertid tränga in i detta förnuftslöshetens mörker: ”Gud är icke vrede. Det finns intet ställe i gamla eller nya testamentet, som gör gud till försoningens objekt, till den som behöver försonas. Gud är tvärtom försoningens subjekt, den från vilken försoningen utgår. Det är människan, som vredgas över livets skenbara orättvisor och i sitt hat går bort från gud. Gud behöver icke försonas med människan utan människan med gud.”

¹⁸Mänsklig längtan efter enhet med livet förnam – såsom hos mystikerna – alltid och allestädes denna enhets verklighet.

1.7 MORALEN

¹Ingen föreställning är så oklar, obestämd och mångtydig, intet vardagsord så missbrukat som moral. Man vet blott, att det är något ”ofelbart absolut”, som alltid duger som tillhygge. För att effektivt kunna brukas till mordvapen bör det ju också vara så obegripligt som möjligt.

²Med varje ny livsåskådning följer en ny moralåskådning med nya regler för handlandet och nya värderingar efter nya värderingsgrunder. Dessa regler och värderingar leva kvar sitt eget liv långt efter det att livsåskådningarna och värderingsgrunderna övergivits. En långsam utgallring på måfå sker visserligen, men alltid lever någon konvention kvar, som ingen kan förklara, som verkar mystisk och tabu. Det skulle icke råda en sådan okunnighet om vad ”moral” är, ifall man frågade efter den.

³Man har på flerfaldiga sätt försökt rädda moralen. Absoluta bud, absoluta konventioner, absoluta regler för handlandet, absoluta motiv, absoluta värderingsnormer och samvetets röst – allt har förgäves försökts. Men inga filosofiska moralsystem ha kunnat stå sig inför förnuftskritik.

⁴Vid användningen av ordet moral som fiktion i alla möjliga betydelser, visste till slut ingen vad ordet betydde. Det fick genom detta missbruk något sakrosankt över sig, något övernaturligt obegripligt. Allt som oftast anordnas pristävlingar om moral. Omtöcknade av all den begreppssvindel som bedrives med fiktionen, söka de förgäves en förnuftig förklaring. Det finns ingen förnuftets morallära utan endast en moralkonstruktionernas historia.

⁵För Medelson är moral det som gillas och omoral det som ogillas av andra. Andras värderingar äro Medelsons grund för värdering. Fruktan att vara olik andra och således bli utsatt för förakt och därur härflytande förföljelser från de omdömeslösa är Medelsons moraliska motiv.

1.8 Konventioner

¹Konventioner borde vara förnuftiga och enhetliga. De äro ofta oförnuftiga och varandra motsägande.

²Konventioner borde vara vetenskapligt grundade i fysiologiskt, psykologiskt och socialt hänseende. De äro icke sällan ett direkt hån mot allt vad vetenskap heter.

³Konventioner borde vara humana och lämna människan den frihet, varpå hon kan göra anspråk och vartill hon har rätt. De äro ofta grymma och människofientliga.

⁴Konventioner borde hjälpa människorna leva. De äro nästan alltid i något avseende livsfientliga.

⁵Konventioner borde vara obehövlige. Samhällets lagar borde kunna vara tillräckligt normgivande. Konventioner skulle också vara överflödiga, om människorna ej vore så "konventionella", osäkra, smaklösa, taktlösa och omdömeslösa.

⁶Konventioner borde finnas tillgängliga för dem, som utan konventioner äro hjälplösa. Kanske någon gång i framtiden internationella konventioner om folkvett bli utarbetade. Som det nu är har varje landsända sina seder, bruk och föreskrifter om vad eller hur man får göra eller inte får göra.

⁷De, som önska tillämpa vissa konventioner, borde sammansluta sig i konventionsordnar, där de kunde sammanträffa med likasinnade på ungefär samma intelligens- och kulturnivå.

1.9 Regler för handlandet

¹Ingen regel får omdömeslöst tillämpas när och hur och var som helst. Regel för handlandet förutsätter tre förmågor hos den handlande: förmåga av analys, av bedömning, av tillämpning av såväl fall som regel. Oftast saknas emellertid dessa förmågor, och om de finnas, tagas de sällan i bruk. De moraliska reglernas förutsättningar äro orimliga. Riktigt handlande förutsätter allvetenhet. De äro dessutom opsykologiska. Vi handla automatiskt, instinktivt och vanemässigt. Ändamålet bestämmer handlandet.

²Regel för handlandet är en teori för konstruerade fall. Men sådana inträffa sällan i levande livet. I handlingens ögonblick – när som först alla faktorerna för bedömandet äro tillgängliga, om de nu någonsin bli det – finner man ofta, att ingen regel är tillämplig. Livet självt för alla regler ad absurdum. Ingen maxim kan bli allmän lag, ty ingen maxim kan tillämpas under alla förhållanden. Alltid bleve situationer möjliga, i vilka tillämpningen bleve en orimlighet.

³Den kloke skulle med ett schema av tvångsregler snart sluta upp att handla alls. Den inskränkte, som icke kunde inse de till omöjlighet gränsande svårigheterna därvid samt, utan förståelse för anpassningens stora betydelse, behövde ett starkt motiv, som på ett eller annat sätt väldjade till hans egoism: fåfänga, fruktan, hopp om belöning etc. Med andra ord: han skulle vara egoistisk av egoistiska motiv.

⁴Regel gör individen ansvarsfri. Vem skall – om nu regler och domar få gälla – kunna klandra någon för att ha följt en moralisk regel. "Han var lika aktningvärd som omänsklig."

⁵Människorna vilja ha bud och förbud för att kunna känna sig befriade från ansvar. Tillämpas nödtorftigt dessa nödvändigtvis naiva bud och överträdas icke förbuden, "ha de då sannerligen gjort sitt", känna sig mycket solida och präktiga och "tacka gud för att åtminstone de själva ha rent samvete". De ha uppfyllt "allan rättfärdighet" – aningslösa om det lika ohjälpliga som groteska självbedrägeriet.

⁶Sammanfattning: regler äro praktiskt oanvändbara, tillämpas omdömeslöst och göra tillämparen ansvarsfri.

⁷En enda regel har stått sig genom alla tider, ömsesidighetsprincipen: handla mot andra som du vill andra skola handla mot dig.

⁸Det enda moralbudet – om ett sådant vore möjligt – skulle vara kärleksbudet. Men kärlek kan icke påbudas. Kärlek förutsätter frihet och ger frihet.

1.10 Bevekelsegrunder

¹Då regler icke visade sig lämpliga, sökte man ersättning i etiken, som gjorde bevekelsegrunden till rättesnöret för handlandet. Avsikten och motivet blev det väsentliga. Sinnelaget och viljeriktningen fingo bära ansvaret.

²Man hade funnit, att "om två göra samma sak, så är det ej detsamma", att två kunde säga och göra samma sak av olika motiv, ja av rakt motsatta motiv, den ene av ädelt, den andre av oädelt motiv. Moraliskt sett vore båda alltså lika "aktnings- och berömvärda". Etiskt sett ansågs den ene prisvärd, den andre klandervärd.

³Tyvär visade sig etiken oanvändbar. Dels var motivet oåtkomligt för saklig bedömning, dels blev självbedrägeriet avsevärt och omöjligt att säkert undvika, dels voro människorna ur stånd att bedöma sina motiv, dels undandrog sig även för den bottenärligaste analytiker det i undermedvetandet liggande grundmotivet.

⁴Även om etiken är oanvändbar som allmän metod, tillerkänna många den ett avgjort företräde framför konventionen, enär den gör handlingen till föremål för individens självständiga prövning och individen ansvarig endast inför sig själv.

1.11 Moraliska värderingar

¹Det finns inga absoluta värden och inga objektiva. Alla värderingar äro känslans subjektiva värderingar – de må vara individuella eller kollektiva. Känslan avgör om rätt eller orätt. Det moraliska eller rättsuppfattningen har åtminstone hittills haft föga med förnuft att göra utan bestämts av det emotionala.

²Värderingarna växla. Liksom vår mentala utveckling består i ett fortsatt omtänkande, så består vår emotionala i en ständig omvärdering. Det är bevis på förmäthenhet att pracka egen värdering på andra, vilja göra den till något slutgiltigt. Hela utvecklingen är en i värdehänseende kontinuerlig omvärderingsprocess. Vi kunna följa denna process genom alla civilisations- och kulturstadier. Helt andra egenskaper och handlingar beundras bland vildar än bland kulturmänniskor. Ännu ha vi långt kvar, innan de vikter och mått, med vilka människorna mäta, duga till standardmått, innan de nått storsinnetens eller humanitetens nivå.

³Värderingen utgår från givna religiösa, filosofiska, vetenskapliga, politiska, ekonomiska, sociala m.fl. betingelser och förändras allteftersom dessa betingelser förändras. Överlever värderingen betingelsen, blir den ett hinder för ändamålsenligare värdering, en mystisk kvarleva, föremål för vidskeplig vördnad.

⁴Konventionerna kunna bidra med sina normer, förnuftet kan tillhandahålla sina åsikter. Men det är känslan, som värdesätter, som bestämmer värdet. Värdesättningen är subjektiv och väl oftare kollektivt än individuellt subjektiv. Enstaka finnas nästan alltid, som värdera en viss egenskap eller en viss handling högre eller lägre än flertalet.

⁵Känslan icke endast värderar utan även ger det värdesatta liv genom att inväva det i för bedömning eller handling bestämmande känslkomplex.

1.12 Samvetets röst

¹Hypotesen om "hedningarna, som icke hava lagen" men ändå göra det lagen föreskriver, vederlägges av forskningen, som funnit, att de hava "lagen" eller tvångskonventioner, men att lagens innehåll är av mycket skiftande, motsägande och tvivelaktig beskaffenhet. Pliktkonventioner och dygdekonventioner växla med olika raser, olika folk, olika tider.

²Hypotesen om samvetets röst har logiskt och psykologiskt vederlagts. Samvetets röst är konventionens röst, en automatiserad "logisk" reaktion från de underlägsenhetskomplex, som grundlagts i barndomen och överstimulerats under uppväxtåren genom psykologiskt, ideligt inhamrande av de livsfientliga synd-, skuld- och skamföreställningarna, vilka senare i livet förskjutas till depressionskomplex och ofta växa till ångestkomplex.

³Hypotesen om "samvetets röst" vederlägges också av, att det icke funnits något sannings-

enligt som icke förnekats, något förnuftigt som icke nedtystats, något orimligt som icke godtagits, något slags orättfärdighet som icke gillats, något slags grymhet som icke prisats av denna samvetets röst.

⁴De, som mest tala om "samvete", är oftast minst besvärade just av självkritik. De gå med "egna vågor genom havet" och slunga obekymrade sina spjut i "krigarens lovlige avsikt att sära och döda" mot de värlösa de finna på sin väg.

⁵En engelsk biskop, South, sade med rätta: "Följ gärna edert samvete, men se först till, att det icke är en dåres samvete!"

1.13 Religiös moral

¹Religiös moral har icke med förnuft att göra. Ty den skall föreställa krav av något slags kosmiskt väsen. Alldenstund ett dylikt väsen anses vara något absolut, anses dess krav på ofullkomlighet också böra vara absoluta eller fullkomlighet. Men absoluta krav äro logiskt absurda och psykologiskt orimliga.

²Med kravet på t.ex. absolut sanning skulle ingen – som begrepe vad det betyder – våga yttra ett ord, knappast röra sig ur fläcken. Ty dels säga och göra vi misstag, dels äro vi skuld till att bli missförstådda. Logiskt sett betyder absolut sanning, att enbart sanning icke är sanning. Den måste då vara någonting annat, något vad som helst, kanske rentav lögn. Sanning kan således icke bli mera sanning genom att absolutifieras. Krav äro livsfientliga. I varje fall äro de oberättigade. "Absoluta" krav öka självblindheten och förstärka skenväsendet.

³En vis man skrev en gång: "Gud har icke mera krav på oss stackars hjälplösa varelser än en moder på sitt nyfödda barn." Det ligger mera livsförståelse i det uttalandet än i allt vad religiös moral heter.

1.14 Sexualmoralen

¹För många utgör den kuriösa sexualmoralen den egentliga moralen. Drastiskt kan man uttrycka det verkliga förhållandet så, att sexualmoralen består i att de icke erotiska fördöma de erotiska.

²Den s.k. sexualmoralen har dikterats av de könlösa, erotiskt indifferentia eller impotenta, vilka saknat både de fysiologiska och emotionala förutsättningarna. De göra en dygd av nödvändigheten. Livsförfalskande munkasketism och puritansk fanatism ha gjort ett lyte till en förtjänst och en fysiologisk funktion till något föraktligt. Ingenting kan vara mera verklighetsfrämmande och livsfientligt än den munkmoral, som kallar erotik för otukt, en naturlig funktion för skamlig och själva avlelsen för arvsynd.

³Den sexuella funktionen är en naturlig och förmodligen nödvändig funktion, med undantag för de impotenta eller för dem, som kunna sublimeras sexualdriften. De övriga kunna indelas i svagt erotiska och starkt erotiska.

⁴Den sexuella frågan är ett medicinskt och ett socialt problem. Prostitutionens avskaffande vore första åtgärden till ett lyftande av den sexuella frågan från det råhetens plan till vilket föraktets idiotiserande åskådning förvisat den. Redan ett sådant uttryck som "en fallen kvinna" belyser på ett oöverträffligt sätt det moraliska i moralen, visar moralens råhet, brutalitet och omänsklighet. I denna fråga är förädling mer än i något annat samhällsproblem ett oavvisligt kulturbehov.

⁵När man studerar de älskliga naturfolkens erotik i all dess självklara rätt och oskuld, inser man lättare det oerhörda lidande den allt förgiftande sexualmoralen bragt över kristenheten.

1.15 Äran

¹Ära är en vidunderlig moralisk fiktion från slagsmålsmoralens tider. Denna fiktion lever kvar med oförminskad intensitet på sina håll.

²Ära är nedärvd eller förvärvad förtjänst, som vem som helst kan beröva vem som helst, vars återerövring ofta kräver dens blod och liv, som så lätt berövats den av kanske därför betald skurk. Ägde fiktionen förnuftigt livsvärde, borde naturligtvis den förolämpande och icke offret för dumheten eller tarvligheten ”förlora sin ära”.

³Den, som behöver försvara sin ära, har ingen ära att försvara. Andras nedsättande omdömen, ”kränkande” domar eller liknande utslag av hat kunna aldrig förnedra den de avse utan endast smutskastaren. Den är alltid osårbar, som vill vara det.

⁴Ära och våld äro så lika tvillingar, att de nästan alltid förväxlas. Makt är ära, rätt och vishet. Det finns många slags ära: krigarära för slagsmål och mord, diplomatära för list och bedrägeri, penningära för ocker och oskäligen vinst. Hela historien är ett ärans tempel.

1.16 Rätt och orätt eller gott och ont

¹Människan är varken ”god” eller ”ond”. Hon är på nuvarande utvecklingsstadium en outvecklad varelse med primitiva instinkter, egoistiska intressen samt överkliga världs- och livsföreställningar.

²För samhällsmänniskan är rätt eller gott det, som samhällets lagar föreskriva eller, vid felande dylika, gällande lagars anda avse. Orätt eller ont är det, som dessa lagar förbjuda. I samhället är det den samlade kollektiviteten, som avgör vad den vill anse vara rätt och orätt.

³För den, som i broderskapets och tjänandets enhet vill söka värderingsgrunden, blir rätt eller gott allt, som gagnar denna enhet, orätt eller ont allt som skadar den. Allt som enar individer, familj, samhälle, nation och mänsklighet betraktas då såsom värdefullt. Den största insats en människa kan göra anses då vara att samla och förena, den största skadan att splittra och söndra.

⁴För den, som i naturvetenskapligt betraktelsesätt söker rättsgrunden för rätt och orätt, avge naturlagarna bestämmande normer för gott och ont.

⁵För den, som i livet ser en – om än ofta skenbart avbruten – utveckling, blir rätt eller gott det, som tjänar allas och envars utveckling. Orätt eller ont blir allt som hindrar utvecklingen.

⁶Det torde framgå av det sagda, att moral i förnuftig mening är rättsuppfattning samt (eventuellt) tillämpning av denna rättsuppfattning.

1.17 Levnadskonst

¹Moral är levnadskonstens barnalära, en umgängeslära för de primitiva och omdömeslösa för att göra samvaron möjligast friktionsfri. Moral är social konvention och lydnad för landets lagar. Moral är således tvångskonventioner för de subjektivt omyndiga. När moralen därutöver uppställer något som helst ”du skall” eller ”du skall icke”, kränker den personlig frihet eller egna suveräniteten. Därtill saknar moralen varje rätt eller rättighet. Utan suveränitet finner individen aldrig den lag han själv skall bli. Människan är icke till för konventionernas skull. Så länge konvention är förmer än människan, så länge en människa kan dömas efter konvention, saknar människan människorätt och människovärde. Konventionsslavarna anse sitt slaveri vara livets mening.

²Levnadskonst är takt, plikt och dygd. Takt är oförmåga att såra. Plikt är att fylla sin uppgift. Dygd är den ”gyllene medelvägen” mellan ytterligheterna. Levnadskonst är fjärran från självplågeri och moralkomplex. Levnadskonst förutsätter insikten, att föreskrifter icke höja kulturnivån, att livet ger frihet och människorna föreskrifter, emedan de förmena varandra friheten. Levnadskonst är (även kollektivt sett) det möjligas konst.

POLITIKEN

1.18 Inledning

¹Politik tillhör det emotionala. De politiska ideerna tillhöra ännu så länge i de allra flesta fall känslotänkandet och det politiska handlandet känsloviljandet. Desto viktigare blir kravet på sunt d.v.s. sakligt förnuft, desto nödvändigare att befria de politiska problemen från oväsentligheter, som förvilla omdömet. Särskilt i tider av politiska psykoser kan man icke överväga för lugnt eller bedöma för sakligt.

²Politik är dels teoretiska, dels praktiska försök att lösa de socialekonomiska, sociala, statliga och överstatliga problemen. Politik är och förblir hypoteser och experiment. Missförhållanden, orättvisor och nöd måste avhjälpas. Något måste göras och hasardspelet börjar.

1.19 Politiska problem

¹Man kan tvista om de mera djupgående politiska problemen äro lösliga. Optimisten tror, pessimisten tvivlar. Människan styres ej av förnuftet, och förnuftet mäktar ej visa vägen. Förmodligen äro problemen olösliga utan vilja till enhet. Men man kan utan överdrift påstå, att de icke kunna uppställas rent intellektuellt, icke kunna såsom matematiska problem uträknas vid skrivbordet och icke kunna lösas på något slags konstruktivt sätt. Det mänskliga intellektet är ett alldeles för primitivt instrument för en dylik allvetenhet förutsättande uppgift. I sin skarp-sinniga *Inledning till samhällsläran* påvisar Herbert Spencer med en mångfald delvis drastiska exempel, hurusom mänskligt förnuft icke ens mäktar överblicka konsekvenserna av skenbart ganska enkla lagstiftningsåtgärder. Resultatet blir alltför ofta något helt annat än man tänkt sig. Kommer så härtill, att "världen regeras med särskilt liten vishet", synas förhoppningarna vara små att komma till bestående lösningar utan allas och envars goda vilja och samfälliga ansträngningar.

²Rätt man på rätt plats är ett så gott som dagligen förekommande mer eller mindre olösligt problem. När många ej ens själva veta, vad de duga till, de flesta välja yrken, som de långt efteråt inse för dem själva olämpliga, bör man icke begära, att tillsättandet av befattningar skall vara ändamålsenligare. Något skulle väl vinnas med, att personliga relationer, hänsynslöst armbågående eller partinit ej ansågs kvalificerande.

³Förhållandet mellan folkfrihet eller folkmakt och regeringsmakt är utan vilja till enhet ett bland de många olösliga problemen. Omöjliggörande av maktmissbruk – individuellt eller kollektivt – är ett annat.

1.20 Politiska system

¹Alla politiska system ha gjort bankrutt icke en utan flera gånger. I det fallet är historien en enda lång historia om konkurser. De politiska systemen avlösa varandra och återkomma som i cirkel. Varje gång ett visst system återkommer, tror man, att nu först är det riktigt konstruerat, nu först kan det visa vad det duger till, nu först finnas de med insikt och förmåga att förverkliga idealet och fullborda det omöjliga. Och den arma mänskligheten hoppas och tror, arbetar, försakar och lider för att i sinom tid förtvivla, göra revolution och övergå till nästa system i rotationen. I diktaturerna regeras med våldet, i demokratierna med förespeglingarna.

²Alla regeringsformer äro odugliga, så länge folken äro omogna för självstyre och regeringarna oförmögna till insiktsfull maktutövning.

³Nationerna måste emellertid själva experimentera ut det system de önska och tro sig passa för.

⁴Demokrati förutsätter allmänt politiskt intresse med både starka frihetsinstinkter och vilja till sammanhållning. Diktatur synes ha berättigande för primitiva folk med asocial instinkt hos majoriteten eller för folk oförmögna till självstyre på grund av oöverkomliga splittringstendenser.

⁵Intet system är riktigt i och för sig, passar för alla under alla förhållanden. System är produkt av en mängd olika faktorer, av folkens allmänna utvecklingsnivå, av en viss typ av mentalitet, av nationella egenheter. Det är med systemet som med allting annat: dess berättigande är relativt. Det system är bäst, som bäst kan anpassas efter rådande förutsättningar.

⁶Även om man kunde – vilket är omöjligt – konstruera ett verkligt idealsystem, skulle detta falla samman, emedan folken ej kunna anpassa sig efter eller bära upp andra system än sådana, som de själva format och som växt fram ur deras egen erfarenhet. Ideal statsform förutsätter med nödvändighet idealmänniskor. Ändras icke människorna, duger intet system. Ändras människorna därefter, att de sätta enheten högst och främst, skulle sämsta systemet duga. Ty det är människorna, som ge systemet dess innehåll.

1.21 Frihet, jämlikhet och broderskap

¹Enhet måste byggas på frihets grund. Varje försök från stats sida att beröva individen hans oförytterliga rättigheter såsom individ är maktmissbruk, som måste leda till statsauktoritetens förfall. Till individens oavsägliga rättigheter hör rätt att bilda sig en egen uppfattning och handla i enlighet därmed, så länge han ej inkräktar på andras rätt till samma okränkbara frihet.

²Det finns många olika slag av frihet. Men verklig frihet har ännu icke förverkligats. Av stat garanterade friheter, såsom tankefrihet, yttrandefrihet, tryckfrihet äro mycket värdefulla såsom lika många friheter från statligt tyranni. Men därmed är t.ex. yttrandefrihet ingalunda garanterad. Den, som säger, vad han tänker fritt ur hjärtat, särskilt om han uttalar obekväma åsikter, får snart erfara, vad denna hans frihet är värd. Endast de, som äga något slags makt, få uttala egna åsikter. Nästan allt är inställt på att beröva människorna frihet: godtyckliga konventioner samt människornas osjälvständighet, intolerans och arrogans. Självständighet, vägran att låta sig förslavas leder till, att individen snart sagt har hela världen emot sig. Till detta medvetna förtryck kommer det oerhörda tryck, som allmän opinion omedvetet utövar och som med ansvarsfri tryckfrihets hjälp praktiskt taget upphäver friheten.

³Missbruk av tryckfrihet och utnyttjande av omdömeslöshet och godtrogenhet torde få anses vara ett av demokratiens ännu olösta problem. Att sprida falska uppgifter, förvanska fakta, förvränga olikänkandes åsikter, misstänkliggöra andras motiv, smutskasta misshagliga personer, vägra tillmötesgå rimliga krav på rättelse, borde vara otillåtet, även i tryck. Här finnes en viktig uppgift för en tryckfrihetens justitieombudsman med mycket vidsträckt befogenheter såväl som skyldigheter att väcka åtal. Enskilda personers krav på rättelse kunde därmed bortfalla.

⁴Maktfaktorer bli alltför ofta hinder för frihet, påtrycknings- och förtryckarmedel för de skrupelfria. De utgöra därmed korrumpande element. Livserfarenheten visar, att makt alltid på något sätt missbrukas. Makt för alltid till i något avseende över lagen stående godtycke. Enskild makt är laglöshet. Människan utan lag personifierar mänskligt förnuft utan mänsklighet, vilket Goethe så levandegjort i faustdramats Mefisto. Endast den är mogen för makt, som ger andra frihet. Frihetens rättsnorm förblir oföränderligt: leva och låta leva.

⁵Frihet, jämlikhet och broderskap är sammanställning av tre icke fullt likvärdiga ideer. Frihet och broderskap förutsätta varandra. Utan frihet intet broderskap och utan broderskap ingen frihet. Jämlikhet har med dessa två endast underordnade beröringspunkter. Med jämlikhet avsågs rätt till människovärde, rätt till fri tävlan, rätt att bli bedömd efter enbart duglighet, likhet inför lag samt alla privilegiers – d.v.s. enskild makts – avskaffande. Ehuru kravet på jämlikhet ännu ej uppfyllts, tillhör kravet en lägre kulturnivå än frihet och broderskap. Mångtydigheten av ordet jämlikhet förvirrade svaga hjärnor, som drogo den vidunderliga slutsatsen, att alla vore lika – lika snillrika och skickliga i alla avseenden – utan förståelse för att två sådana jämlikar ännu aldrig funnits. Fråga är om icke moderna underlägsenhetskomplexet riktigare borde betecknas såsom jämlikhetskomplex.

1.22 Politisk enhet

¹Statens uppgift är även att arbeta på politisk enhet på den fria övertygelsens väg, emedan endast vilja till enhet kan åvägabrinda bestående lösning av de politiska, sociala och stats-ekonomiska problemen. Enhet, solidaritet med det allmänna, allas samarbete och ömsesidiga hjälp är den enda förnuftiga och i längden hållbara grunden. Den hatets och splittringens väg mänskligheten vandrat med så tröstlöst små resultat borde verka tillräckligt upplysande och tillräckligt avskräckande. Något kunde vi väl ändå lära av historien.

²”Söndra och härska” var kortsynt politiks sättande av makt före enhet. En sådan politik vore omöjlig, om politiska partier samarbetade i stället för att motarbeta varandra. Partiväsen betyder splittring och motsättning, förgiftar samhällsandan och motverkar direkt och indirekt politisk enhet.

³Kan vilja till enhet ej växa sig stark nog hos ett folk för att överkomma egoistisk klass-politik, förstöras lätt värden, som med god vilja kunnat räddas. Det finns förnuftigare sätt att nå enhet än diktatur, som ständigt skuggrädd brutalt vakar över egen säkerhet och i övrigt gör vad en liten tillfällig maktklick godtyckligt behagar. Frihet är lätt att mista och mycket svår att återfå. Det finns möjligheter att bortse från det som skiljer, att välja sådana, som kunna besjåla överläggningar och beslut med enhetens anda. Relativt enkla utvägar finnas, att med klok lagstiftning och med statsmakten som vakande medhjälpare göra politiska kamp-organisationer såväl som klasspartier överflödiga.

*

⁴Makt upphäver frihet. Godtycklig makt upphäver eller inskränker godtyckligt andras frihet. Den, som eftersträvar makt över andra för annat än andras frigörelse, är andras fiende. Intet folk har annan rätt än godtyckets att härska över andra folk. Och den, som eftersträvar världsherradöme, är mänsklighetens fiende.

⁵Individernas vilja till enhet och deras rätt till frihet utgöra statens förnuftiga existensberättigande. Alla försök att försvara tillfällig makts möjligheter att förtrycka – d.v.s. möjligheter till godtycklig rätt – förbli godtyckliga. Individens högsta uppgift såsom samhällsmedlem är att bidra till enhets och frihets förverkligande i en så förnuftig stat som möjligt.

⁶All rätt måste grundas på individens rätt till största möjliga frihet inom gränsen för andras lika rätt till frihet. Allt slags förtryck, förföljelse eller kränkande av andras rätt är brott. Ingen kollektivitet har mera rätt inom gränsen för allas lika rätt än en enda människa. Alla slags sammanslutningar bildade i avsikt att skaffa fördelar på bekostnad av andras rätt äro brottsliga. Allt slags oskäligen fördel är brott.

⁷Statens rätt över individen – fränsett dennes statligt nödvändiga förpliktelser – kan endast vara rätt till social uppfostran av asociala individer, som förbryta sig mot statens lagar och mot andras rätt och frihet. Staten har ingen rätt att straffa, ingen rätt att hämnas, ingen rätt att göra ont, på det att gott må komma därav.

⁸Politiska rasproblem föda rashat, enär rasidén för de flesta blir en känsla och i detta fall ett hat.

⁹Handling förutsätter ståndpunkt. Alla ståndpunkter äro mer eller mindre tillfälliga, emedan de tillfälligtvis betingas av handlandets nödvändighet.

¹⁰Alla höra vi till ”massan”, när känslan bestämmer vår ståndpunkt, när vi icke i varje särskilt fall kunna klargöra en självständig och förnuftig ståndpunkt.

1.23 Praktisk politik

¹Ingenstädes är stelbenta teoretikers schablontänkande så fatalt som i politiken. Statskonst är icke vågmästare- eller kohandlarekonst, icke generaliserings- utan individualiseringskonst. Givetvis måste statsmännen äga konjunkturpolitikernas vaksamhet, smidiga anpassningsförmåga och praktiska handlag. De inse politiska teoriernas värde såsom orienteringsförsök.

Men de tillämpa dem aldrig i praktiken, emedan de begripit väsentliga skillnaden mellan teori och verklighet.

²Samhällen, som uppbyggas efter konstruktioner, sakna den livselasticitet som utmärka evolutionssamhällen. Samhället är en samling individer, för vilka friheten är livsluften och förutsättning för bästa prestation. Samhället är en kollektivitet, olik varje annan i sin egenart.

³Maktkoncentration underlättar maktmissbruk. En allt reglerande centralmakt är lika förfelad som en läkare, vilken ställer diagnos per telefon. Maktbalans mellan berättigade eller nödvändiga gruppintressen i samhället är bästa frihetsgarantien. ”Majoriteten fyller sällan anspråken på sanna statsintresset och har långt ifrån alltid rätt.” Intet parti bör kunna förtrycka övriga eller stifta lagar utan hänsyn till minoritetens berättigade intressen. ”Blir lagstiftande församlingen även den styrande, avgör dagens löpande ärenden, stiftar lagar för enskilda fall, så äventyras respekt för lagen genom partipolitikens tillfälliga tycken och lidelser.” Att bygga makten på omdömeslös massopinion är kanske demokrati men intet bevis på ofelbarhet.

⁴Statliga organisationer bli med tiden allt mindre ändamålsenliga, såvida de icke fortgående anpassas efter ständigt ändrade yttre förhållanden och nya funktionärers individuella kapacitet. Fråga är, om icke statliga befattningar lämpligen borde vara personliga i stället för permanenta. Byråkratisk samhällsorganisation tenderar bli civil motsvarighet till militär organisation med över- och underordnade, vilkens bärande princip är tro och lydnad. Endast olika emblem skiljer ett dylikt samhälle från slavsamhället. Herbert Spencer förutsåg, att framtidens socialistiska samhällen måste utmytna i ännu aldrig skådat tyranni.

⁵I en byråkrati få initiativ icke komma nerifrån, ty dylikt kränker alla högre instansers allvishet. Dessutom innebära initiativ risker. Utfalla de lyckligt, efterlämnar ”onödiga besväret” missnöje hos alla. Misslyckas de är karriären förstörd. Det gäller att vara på säkra sidan med oföretagsamhet, alltid hålla på författningens bokstav med formalism som följd. Byråkrati är mest osmidiga, otympliga, tungrodda, initiativdödande, kostsamma systemet och innebär ett oerhört slöseri med förmågor, då dessa hämmas. Ämbetsmannen är begränsad till att visa sin skicklighet i rutinen.

⁶Frågan, vilket samhällssystem, som ställer sig dyrast och alltså medför tyngsta belastningen för alla, är icke så svår att besvara som man tror. En befolkning av idel tjänstemän blir ojämförligt mycket mer betungande. Jämfört därmed är priset för privatkapitalet försvinnande.

⁷Privatkapitalet är största produktionshöjande faktorn. Upphävande av privatkapitalet gör alla skötsamma fattigare och efterhand alla till statsslavar. Enda sättet att höja levnadsstandarderna är att öka produktionen, icke att konfiskera det initiativ möjliggörande privatkapitalet, icke att sänka standarderna för de grupper, som mest gagna samhället med sina fria insatser, icke att med restriktioner hämma produktionen gagnande företagsamheten. Allt detta är som att slakta hönan, som värper guldäggen.

⁸Framtvingad egendomsutjämning medför endast snart övergående standardförbättring för vissa grupper. Att försöka höja allmänna levnadsstandarderna i hastigare takt än produktionen är som att leva över sina tillgångar.

⁹Skulle det vara omöjligare finna sätt att fastställa andelen i nationalinkomsten efter vars och ens insats i produktionen, samhället eller ”kulturen” än att reglera lönerna för olika slags tjänster enligt nationalekonomiska lagen för tillgång och efterfrågan?

¹⁰Beskattningen är ett komplex av ännu olösta problem. Staten har icke mera rätt än andra att oskäligt utnyttja individuell kapacitet. Statens ändamål helga icke medlen. Oklok skattepolitik befördar slöseriet. Det tillhör socialsofistikens illusioner, att man gagnar samhället med till konfiskation gränsande beskattning av företagaregenier med produktionshöjande och värdeskapande förmåga.

¹¹Det fria samhällssystemet kommer till slut att visa sig vara det ojämförligt överlägsna. Statskapitalismen kommer aldrig att kunna konkurrera i effektivitet och produktionskapacitet

med privatkapitalismen. Staten lämpar sig varken som företagare, distributör eller förvaltare utan endast som effektiv revisor. En av dess förnämsta uppgifter är att vaka över att intet klassintresse får tillfälle inkräkta på övrigas.

¹²Statliga företag komma aldrig att kunna konkurrera med privatägda ifråga om effektivitet och lönsamhet. Den satsen kan gälla som ett axiom, liksom Rousseaus sats, att det aldrig kommer att finnas någon verklig demokrati.

1.24 ESTETIKEN

¹Estetik är lära om det sköna. Förr menade man läran, en ”enhetlig” lära och helst en ofelbar lära, den enda sanna. Man utgick från en idé. Ur de estetiska synpunkter man kunde avvinna denna idé anställde man mer eller mindre djupsinniga betraktelser, som fogades ihop till en skenbart enhetlig lära.

²I det följande anknytes delvis till gamla, spridda synpunkter på mycket nötta ämnen. Men det skadar kanske ej, att de tas upp till skärskådande ännu en gång i samband med konstens betydelse för emotionalkulturen. Denna betydelse förbises tyvärr alltför ofta. Verklig konst fyller människan med glädje. Och verklig glädje gör människan god.

* * *

³Ingenstans äro vår tids splittring och famlande så för alla uppenbara som inom allt vad konst heter – arkitekturen allena undantagen. Till äventyrs beror arkitekturens särställning på dels att materialbehandlingen fordrar en viss måtta, dels att man ej kan bo hur som helst, dels att de tekniska problemen vållat huvudbry nog.

⁴Man säger, att konsten söker nya vägar. Men finner man, har man minsta utsikt att finna några? Förakt för det gamla är ingen inspirationskälla. Gjorda försök verka närmast avskräckande, knappast uppmuntrande, föga hoppingivande. Tröstlösheten och tröttheten synas rent av ha återverkat på det tekniska kunnandet.

⁵Förmodligen är allt detta en följd av känslans utarmning, dess brist på visshet och mål. När känslan förtorkar, förslöas och förråas, födes ingen konst värd namnet.

⁶Det ser ut som om våra dagars konst började med att skapa kaos i hopp om att ur detta ett ordnat kosmos skall stiga fram. Sannolikt har själva termen ”skapa” bidragit till förvirringen. Forma vore givetvis en riktigare beteckning. Den store konstnären ”skapar” ej. Han söker återge det oåtergivbara, oförlikneliga, visionära i all dess prakt. Det vår tid kallar konst har glömt allt den lärt av gångna tiders gjorda erfarenheter. Den återvänder till vildens tjut och skutt, buller och oväsen, naiva trä- och stenbeläten, färgskrik och formlöshet. Det fattas bara palmhyddor för att vilden skall känna sig som hemma i vår kultur.

⁷Ny konst fås, när en konstidé sammansmältes med de förutvarande. Konstens genier förkasta icke det gamla. De stå på dess grund. De tillgodogöra sig och fullkomna det. De äga den verkliga syntetiseringsförmågan. De veta, att det nya måste organiskt växa fram ur det gamla och en övergång och ett samband måste finnas.

⁸Konst skänker kraft, när den skänker tillfredsställelse, glädje, harmoni och ro. Något av detta få vi knappast av våra dagars konst. Sinnet piskas upp och sönderslites av allt det overkliga, osannolika, omöjliga, olösta, ofullgångna, disharmoniska och måttlösa. Intryck medföra kraftförbrukning. De fordra nämligen dels spänning för upptagandet, dels kraft för bearbetningen. Utlösa intrycken ovannämnda positiva känslor, uppväges kraftförbrukningen av medvetandets positivisering med ökad vitalitet. Endast det negativa tröttar och deprimerar.

⁹Konst är formkultur. Den konstnär, som spränger alla former, blir fantast lika mycket som den tänkare, som struntar i verkligheten. Konst är frihet men icke godtycke. Även konstnären måste kunna finna medelvägen mellan trældom och laglöshet. Konsten är såsom kulturfaktor lika litet till för sin egen skull som något annat. Allt har en uppgift och konsten har sin. Liksom det sägs, att man blir det man på något sätt upptar – äter, läser – kan man säga, att man

blir det man betraktar. En av konstens uppgifter är att försköna livet. Det fula ha vi övernog av ändå. Genom att försköna enar oss konsten i gemensam skönhetssträvan, ökar vår förståelse för det sköna, förfinar vår uppfattning av allt vackert och skänker glädjen man erfar inför allt skönt. All konst har en gemensam uppgift i den allmänna kulturutvecklingen: att förädla. Den kan göra detta på många sätt.

¹⁰Envar tillgodogör sig, om än omedvetet, vad han kan. Medvetet intresse för konst kan saknas. Men konstens största betydelse ligger i det omedvetna.

¹¹Man förbiser, att allt av ideer inom konst, vetenskap och livets alla områden förberedes i det omedvetna. Det vi kalla medvetandet – d.v.s. dagsmedvetandet – motsvarar vad ögat ser i ett givet ögonblick. Och det omedvetna motsvarar en värld, till största delen utforskad. Det tar i regel lång tid för en egen, ny idé att bli medveten. Den förberedes genom en mångfald intryck, som flyta samman till ett idékomplex. Åren gå, och detta idékomplex växer långsamt och omedvetet. Dagsmedvetandet kanske aldrig ägnar dessa intryck någon uppmärksamhet. Intrycken flyta in, uppsugas av komplexet, som ständigt arbetar. Intrycken omgrupperas i en oändlig process, tills alla möjliga kombinationer ingåtts, upplösts och ingåtts på nytt. Med varje nytt intryck börjar processen om från början, tills en vacker dag någon idé utkristalliseras, som tränger upp till medvetandets tröskel. Vi få då en ny idé av något slag, såsom ett nytt skönhetsbegrepp, ett nytt sätt att se.

¹²Lekmannens skönhetsbegrepp äro ofta resultatet av dylik omedveten process. Därvid kan konsten fylla en av sina många uppgifter. Men konstnärens budskap går förlorat, om han icke blir uppfattad. Han måste för att bli uppmärksam och förstådd hålla sig inom de gränser livet självt satt för sitt formande och verkligheten anger. En godtycklig och ändamålslös subjektivism kan icke ens det omedvetna betjäna sig av. Det man vill, att det omedvetna skall upptaga, får icke verka frånstötande, utan bör vara instinktivt tilldragande. Genom att fångsla uppmärksamheten uppövar konsten också den koncentration av medvetenheten man kallar iakttagelseförmåga.

*

¹³Man har inom estetiken kunnat finna åtminstone negativa förtjänster hos de konstverk, som stått sig genom alla tider och betraktats såsom odödliga. Dessa konstverk strida icke mot vår kunskap om verkligheten, innehålla icke något olöst problem, sår icke våra känslor och uppfordra oss icke till handling. Inga störande moment ha således fått motverka försjunkandet i den kontemplativa åskådning, i vilken man allra intensivast tillgodogör sig, vad konstverket kan ge och man själv kan upptaga.

¹⁴Positiva förtjänster, man funnit hos den konst man kallat klassisk, äro: måtta, stark verkan med små medel, samlande tendens.

¹⁵Stor konst återger det allmänna i det enskilda, d.v.s. det gemensamma för en enhetlig grupp av likartade objekt. Och detta är just det ideala. Det ideala är det reala utan det realas eller tillfälligas brister. Det ideala är ingen godtycklig konstruktion. Det är ofta mycket sannare realt än det s.k. reala. Det ideala är det allmänt konkreta, icke det särskilt konkreta. Naturens egna konstverk – exempelvis en skön människokropp – äro sällan fulländade. Nästan alltid finns där något vi kalla för en skönhetsbrist. Att vi uppfatta denna brist, beror på, att vi äga en allmännare föreställning, en generalisering, en typ. Annars vore vi bundna av den enskilda, tillfälliga konkretionen och såge icke bristen. Idealismen är skönhetsens krav på fulländning. Man kan i viss mån säga, att idealism består i utgallrande av skönhetsfel, en korrigering av naturens misslyckade försök, motsvarande fotografens retuschering av plåten.

¹⁶Konsten är till för att ge oss skönhet. Sanning ger oss verkligheten. Sanningen – det naturtrogna återgivandet – är sällan skön. Och skönheten är sällan sann. Att inom konsten förväxla det sanna med det sköna är att misskänna konstens uppgift.

¹⁷Konstverket har sin ofrånkomliga begränsning. Det är i denna begränsning den sanne

konstnärens ödmjukhet framträder. Inom en given ram skall han – icke ”skapa” utan göra något verkligt svårt och stort – lösa alla problem, bemästra alla svårigheter, furstligt skänka av sin själs slösande rikedom, ge något av visionens prakt, meddela åskådaren de spontana känslor, som fyllde honom själv.

¹⁸Idealismen är en ”första abstraktion”. ”Den andra abstraktionen ur den första” – alltjämt med realistens fasthållande vid koncretionen – är det visionära. Den store konstnären är alltid i något avseende ”klarsynt”. Ibland framspringer visionen liksom ur intet, ibland ses den genast liksom en aura omkring verkligheten, ibland erfordras en långvarig och omsorgsfull verklighetsbetraktelse, d.v.s. kontemplation. Den vision, ur vilken konstverket föddes, omsvävar alltid det stora verket som dess aura och framträder för den i kontemplation försjunkne, hängivne betraktaren som den underbara förebild, ur vilken konstverket utkristalliserat.

¹⁹Den verkliga realisten återger det konkreta med alla dess brister, dess skönhetsfel, dess lyten i all dess vanskaphet. Verklighetstrohet är hans motto. Men sällan stannar han därvid. I avsaknad av den inspirerande visionen söker han omedvetet någon ersättning för densamma och går därvid utanför den tyranniska koncretionen. Han tar sig friheter också han och börjar abstrahera. Kanske han först endast utmönstrar vad som kan finnas kvar av det behagliga. Men lätt följer ”det andra ur det första” med förgrovande av det individuella ända till karikatyr. Ännu ett steg och han hamnar i formlösheten. Realismen, som skulle vara ”sanning framför allt” och väsnades om ”förljugenhet”, har funnit en sanning, som ofta vedervärdigt liknar sin motsats och en verklighet, som icke liknar något.

²⁰Man kan drastiskt sammanfatta förhållandet mellan idealism och realism så, att idealismen visar, hurudan verkligheten bör vara och realismen, hurudan den icke bör vara.

*

²¹Den grekiska konsten har i vissa avseenden varit förebildlig. Dess förnämsta skapelser visa oss den idealism, som utgör den fulländade idealrealismen.

²²Den grekiska skönhetstypen kan däremot ej få gälla såsom för evärdeliga tider fastställt ideal. Förändras kroppens byggnad, måste konsten följa med. Och kroppens byggnad är sannolikt ej oföränderlig. Rasen undergår förändring. Ingen kan säga, om ej kvinnokroppens axlar en gång kunna bli bredare än höfterna, om icke kvinnokroppens ben kunna få samma proportionella längd som mannens. Förändras rasens kännetecken därhän, förändras också vårt skönhetsideal, som aldrig är något för alla tider fastslaget. Rasens skönhetstyp är alltid det allmänna i det enskilda, och den s.k. skönheten är en koncretion av det allmänna.

* * *

²³Även den litterära konstens uppgift är att förädla våra känslor. Skönlitteraturens uppgift i kulturellt hänseende är att hjälpa människorna att leva, att kora oss ideal att beundra, gestalter att vörda och älska, att skänka skönhet, glädje och livstillit, att meddela kunskap om människans möjligheter att utveckla goda, ädla egenskaper även under prövande och vidriga levnadsförhållanden.

²⁴En av förädlingens viktigaste faktorer är beundran. Beundran för något ensidigt visst för lätt till imitation och avvikelsebehov, visande sig i oförmåga av anpassning, vilket ofta gör livet onödigt obekvämt för andra. Men känslan av beundran för allt beundransvärt bevarar egenarten och förhindrar efterapningen. Själva beundran – icke blott av något särskilt stort, utan av allt i något avseende större än vi själva, än det jämnstrukna, genomsnittliga – befriar, lyfter, förädlar. Den, som förvärvat beundrandets konst, har därmed också funnit tillgång till en av livets stora, hemliga krafter.

²⁵Det är svårt att överskatta litteraturens inflytande. Dess direkta betydelse är också uppenbar för envar, som inser ideernas och särskilt de känslöbetonade och handlingsväckande ideernas makt. Mindre beaktad torde litteraturens påverkan på det omedvetna vara. Den

grundlägger utan att vi själva märka det, stämningar och komplex, som kunna bli avgörande för hela vår känslolinställning, vår värdering av konventioner och vår livssyn. Den engelska skönlitteraturen under viktoriaiska epoken är ett typiskt exempel. Den var med en tendenslöshet och omedvetenhet, som nästan verkar rörande, maskerad agitation och reklam för konventionella normer och värdesättningar, vilka samtiden suggererades anse för evigt oföränderliga, och som ännu i dag äro vanebestämmande för engelske gentlemannen. Utan att vi märka det kan litteraturen insnöra oss i trångbröstad och livsfientliga konventioners band, förfalska livsuppfattningen för den oerfarne, inympa livsfrämmande illusioner av ödesdiger betydelse samt komma den omdömeslöse att vänta på undret eller det osannolika.

²⁶Den stora litteraturen ger oss verkliga livet med livsproblem, konflikter och dessas lösning. Den ger oss ökad självkänedom och människokunskap. Den verkar uppmuntrande, sporrande, försonande med skildring av seghetens kamp mot hämmande förhållanden och vidriga öden, av humorns förlösande makt i livstragiken.

²⁷Verkligt konstverk fås, när de individuella gestalterna i all sin konkretion bli uttryck för något allmänt, överindividuellt, tidstypiskt och när skildringen av de individuella förhållandena skänker förståelse för en epoks tänkesätt, livsinställning, begränsning och slutliga frigörelse.

* * *

²⁸Musiken har sin egen sfär inom känslans värld, och dess uttrycksmedel äro rytm, harmoni och melodi. Dissonansen är estetiskt tillåten såsom förstärkning av harmonien.

²⁹Musiken är rent subjektiv men icke individuellt utan kollektivt subjektiv. Den är folksjälens, rassjälens känslopråk utan ord. Och den får icke översättas. Genom att göra den till något, som kan uppfattas med förnuftet, genom att införa ”objektiva tonmålningar” med konventionella uttydningar – detta skall föreställa oväder, regn, blåst, lugn efter storm, soluppgång, hedlandskap o.s.v. i allt större skenbart oändlig utsträckning – har man fört bort musiken från dess egen sfär in i en konventionernas, obegriplig för den oinvigde. Med konventionsmusik har man lämnat musikkänslans egenartade sfär och fört in musiken i en reflexionens förnuftsvärld, där den icke hör hemma. ”Tonmålningar” äro också i stort sett dömda att misslyckas. Musiken kan icke måla själva åskvädret, detta gigantiska naturfenomen, knappast väcka motsvarande känslor som ett åskväder kan och i regel icke ens väcka förståelse för de känslor ett åskväder utlöser. Liknande gäller om musikdramatiken. Dramatisk musik är icke handlande, kan icke återge handlingens innebörd, knappast ens de handlande personernas känslor utan väcker hos oss individuellt subjektiva känslor. Även inom detta musikområde äro konventioner nödvändiga för förståelse, ehuru visserligen det dramatiska handlandet i viss mån underlättar förståelsen för dessa konventioner.

³⁰Närmast står musiken den närbesläktade lyriken, emedan däri konventioner äro obehörliga. Musikkänslan och lyrikkänslan smälta emellertid icke samman utan bilda två parallella känsloströmmar, som kunna förstärka varandra.

³¹Om den moderna s.k. musikkonsten är föga att säga. Atonalism, buller och oväsen är icke musik. Skrik, gnäll, tjut, vrål, skrå, jämmer, galande, böl är icke sång.

³²Sång till full orkester förstör välljudet, om icke rösten blir ett instrument bland de andra och då ingalunda dominerar. Experimenten med nya slags sångteknik ha vanligtvis fört sången på avvägar.

³³Musiken fordrar ständigt nya former och har alltför lätt tendens att stelna i det hävdvunna. Musiken är liksom känslan till sin natur rapsodisk. Liszts rapsodier voro en geniets vanmäktiga protest mot tyranniska indelningar och uppdelningar, mot dessa konventionellt, ”logiskt uppbyggda” symfonier med föreskrivna satser. De av ”sakkunniga” förhånade potpurrierna äro för oförvillat – alltså icke förbildat eller konventionaliserat – omdöme ofta den mest njutningsrika form av ”symfoni”. Inom alla musikområden finnas uppgifter för ny-

danare. Opera med taldialog i klassisk stil har väl nya möjligheter. Som det nu är stå de melodifyllda operetterna, musikaliskt sett, ofta högre än operorna. Utan satser fortlöpande rapsodiska symfonier, eventuellt med lyriska sånginslag, i vilka rösten eller rösterna smälta samman med instrumentalmusiken, äro väl ej uteslutna.

³⁴Melodien är musikens hjärtenerv. Det musikteoretiska hantverket med kontrapunkt kan varje musiksnickare lära. Men de geniala melodierna äro inspirationens verk och icke var mans sak. Som vanligt gör konstnärliga oförmågan bristen till en förtjänst.

³⁵Det behövs en musikkonstens förnyare, som låter harmoniens toner sväva kring underbara melodier i tvångslösa former, som låter melodien få intaga sin plats i de stora verken, som låter melodien få fylla den centrala uppgift, som tillkommer den. Melodien i sin orkestrala infattning betecknar, när den står som högst, också höjdpunkten av musikalisk konst. Orkestreringstekniken gör starkaste intrycket, när ett visst slags instrument får tydligt framhäva melodien, under det att övriga instrument följa egna tongångar ägnade att likt ett fint ciseleringsarbete väva ett kongenialt klangmönster kring monogrammet.

MENTALKULTUR

1.25 FILOSOFIEN

¹Filosofiens uppgift är förnuftsutveckling, vetenskapens är verklighetskunskap och religionens och konstens är känslans förädling. Ju förr de lära sig samarbeta, desto förr randas dagen för verklig kultur.

²Filosofiens idéhistoria är fiktionernas historia. Filosofien blir fikcionalism, när den upphör att vara kritik och försöker sig på konstruktioner, vilka alltid verkat förvillande på verklighets-sinnet. Filosofi är förnuftets försök att förklara den givna verkligheten ur föreliggande förhållanden. Filosofien är immanent och får lika litet som naturvetenskaperna såsom förklaring tillgripa för normalindividen otillgängliga fakta. Filosofens eller forskarens personliga uppfattning om det utforskade är icke filosofi.

³Filosofiens historia visar det spekulativa tänkandets olika försök till principiell verklighetsbetraktelse. Utan kunskap om verkligheten – en kunskap, som i allt väsentligt är ett naturvetenskapernas arbetsresultat – eller kännedom om tänkandets egen natur var det väl oundvikligt, att denna spekulering blev subjektivistisk utan förståelse för sin egen subjektivism.

⁴Huruvida problem av principiell betydelse äro verkliga problem eller endast skenproblem, kan ofta icke avgöras, förrän problemen blivit lösta eller bevisats vara olösliga. Förrän problemen lösts är själva problemställningen problematisk. De flesta filosofiska problem ha visat sig vara skenproblem.

⁵Ett objektiva realitetsproblem är frågan om kunskapens totalitet. Antingen veta vi allt eller finnes något utforskat. Och först när det icke föreligger något utforskat, upphör detta problem att vara problem. Så länge något utforskat finnes, äga vi kunskap om endast en del av verkligheten. Den utforskade och förmodligen större delen av verkligheten tillhör tankekonstruktionernas värld i den mån vi söka göra oss föreställningar eller uppställa hypoteser om densamma.

⁶Filosofiens tankeexperiment ha haft stor betydelse. De ha utvecklat själva tankeförmågan, tillgodosett behovet av översikt och klarhet och tillfört idématerial. De ha visat det logiska tänkandets ensidiga följande av endast en tankegång i sänder, visat vetandets begränsning och motverkat tendensen att förvandla relativa ideer till absoluta och fixa ideer.

⁷Förnuftets betraktelsesätt visa tankens orienteringsförsök, orienteringssätt, vår subjektivitets värdefullhet och begränsning.

1.26 Ideer

¹Ideer beteckna upptäckt, uppslag, ny insikt, ökad förståelse, fördjupad uppfattning. Idé innebär kunskapsförvärv, förmodat eller verkligt. Till ideer kunna räknas generaliseringar, synteser, omdömen, teorier, hypoteser, fiktioner. Formallogisk slutsats är däremot icke idé, ty dylik slutsats ökar icke kunskapen, vidgar icke uppfattningen.

²Flertalet av våra förnufts konstruktioner äro ideer eller grundade på ideer, vilka införlivas med mänsklighetens intellektuella arvs massa, ifall de gå till eftervärlden. Annars måste upptäckten göras på nytt. Ideernas historia är de intellektuella upptäckternas historia.

³Ideerna erhållas vanligtvis från det omedvetna. De kunna uppstå genom tankeöverföring – förklaringen på deras uppdykande hos flera personer samtidigt – eller vara resultat av det egna omedvetnas arbete. Till det omedvetna räknas allt som en gång passerat dagsmedvetandet. Det ojämförligt mesta har dagsmedvetandet glömt, ofta ej ens klart uppfattat. Alla dessa intryck ingå i likartade komplex och leva sitt eget liv i omedvetenhetens skydd. Man kan föreställa sig komplexens arbete som ett intryckens förbindande och upplösande i otal kombinationer, tills i dagsmedvetandet en idé utkristalliseras, liksom dyker upp, skenbart oförmedlad. Ideer äro till ursprungliga enheter gjorda sammanfattningar av otal likartade och inbördes överensstämmande erfarenheter inom ett givet område. Kants ”rena apperception” och Fichtes ”intellektuella åskådning” äro misslyckade försök till förklaring av idékonceptionen i det omedvetna.

⁴Det omedvetnas arbete är ojämförligt mycket snabbare, säkrare, effektivare än den medvetna reflexionens. Att resultatet hos de flesta blir negativt, beror på att de tillföra det omedvetna odugligt material. Det omedvetnas arbete är mekaniskt och okritiskt. Tillföres det omedvetna huvudsakligen fiktioner, förmodade fakta, felaktiga åsikter, blir resultatet av dess arbete endast emotionalbetonade impulser, inbillningar, infall, hugskott.

⁵Ideerna äro hjälpmedel för begripande av verkligheten. Liksom livets rikedom består i relationer, så består tänkandets i ideer. Vi måste ha ideer. Vi behöva så många vi kunna få. Vi få aldrig för många. Med varje idé ökas möjligheten till förståelse av en ytterligt svårbegriplig värld. Ju fler ideer vi ha, desto mer se och upptäcka vi. Människorna komma att förbli kunskapsfientliga tills insikten vaknat, att varje ny idé endast ökar vår insikt och förståelse, vår omdömes- och orienteringsförmåga.

⁶Ha vi inga förnuftiga ideer, så ha vi oförnuftiga. Ju färre ideer vi ha, desto säkrare äro vi dessa ideers slavar. De flesta äro, utan att ana det, offer för sina alltför få och primitiva ideer. Ju fler ideerna äro, desto friare äro vi, desto större möjlighet till val mellan olika ideer.

⁷Verkligheten kan överensstämma med en idé men sällan eller aldrig med idéns s.k. logiska konsekvenser, såvida icke ideer utvecklas ur idéomslag i vilka de förut invecklats. Så snart vi börja teoretisera, ha vi lämnat verklighetens fasta mark. Det hindrar oss ej från att teoretisera. Men det borde hindra oss från att fanatisera.

⁸Vi lägga i allmänhet för stor vikt vid en gång förvärvade uppfattningar, som snart ersättas av ändamålsenligare eller rationellare i den skenbart oändliga intellektuella utvecklingsprocessens strävan mot allt större exakthet och klarhet.

⁹Ideer kunna ibland vara farliga för okritiska, som ej inse deras relativitet eller för idéfanatiker, som övervärdera ideerna. Hos de idékulturella, vilka liksom genomarbetat kulturens idématerial, får varje idé sin begränsade betydelse. Människan har därmed blivit ideernas herre. Ideerna äro icke längre oroselement utan skänka det lugn all klar översikt ger.

¹⁰Vi äro stadda på en oändlig upptäcktsfärd genom verkligheten. Varje vetenskaplig upptäckt ger verklighetsinnehåll åt en ny idé. Upptäckten av en ny naturlag ger en ny idé om en konstant relation. Många ideer äro analogier från olika erfarenhetsområden. Många äro kulturens gemensamma arv, ehuru vi ibland glömma deras ursprung och anse dem som nya.

¹¹Vi försumma icke sällan möjligheten att göra en upptäckt eller finna en ny idé genom vår inrotade vana att förklara nya erfarenheter med gamla ideer, förvandla nya upplevelser till

något känt och vant.

¹²Känslotänkandet beklagar, att ideerna endast ha relativ giltighet eller endast gälla tills vidare. Det känns ”bottenlöst”, när ideer invävda i känslkomplex måste utmönstras. Det visar också vikten av att handskas varligt med ideerna. De bli lättare än man förmodar liksom fixa ideer, som ingen får rubba. Det är alltid vanskligt, när känslan tar hand om ideer. Känslan ger handlingskraft och bör vändas mot handlingens värld. När känslan blir på något sätt bestämmande i tankens värld, berövas förnuftet förnuft.

1.27 Begreppsklarhet

¹De flesta människor ha ej behov av klara begrepp. De nöja sig med antydningar och oklara, diffusa föreställningar. Deras tänkande är en imitativ upprepning av ord, som de tro beteckna något. De orden åtföljande föreställningarna äro sällan konkreta. De sakna det individualiserade verklighetsinnehåll, som endast fås genom upplevelse och erfarenhet. Den föreställningen åtföljande känslan anses ofta vida viktigare. Ordet har från början sammankopplats med en känsla och icke med en klar föreställning. När känslan dyker upp i dagsmedvetandet, inställer sig ordet, och ordet är ju allt som behövs för meddelelse med andra. För att kunna tänka måste man frigöra ordet från känslan och anknyta detsamma till en minnesbild av åskådlig verklighet eller gjord erfarenhet. Utan klara föreställningar lever man ett ”instinktivt” känsloliv. Och utan dessa klara föreställningar, förnuftigt ordnade till ett logiskt helt, lever man i ett mentalt kaos.

²Tänkandet förefaller ansträngande och meningslöst, när resultatet blir så oklart, att det är obrukbart. När föreställningarna äro som små moln, blir ju sammanslagningen av dem bara ett större moln. Att begreppsbestämning behövs, framgår bäst av det begreppskaos de flesta nöja sig med – just ej storartat resultat av intellektuell utbildning.

³Innan begreppen kombineras, bör tillses, att föreställningarna äro klara och skarpa och orden entydigt bestämda. Utan klara begrepp kan ingen tänka klart. När begreppen klarna, blir tänkandet en lek, en nästan automatisk procedur, och lösningen kommer liksom av sig själv. Meningsskiljaktighet beror oftast på oklarhet eller förefintliga fiktioner.

⁴Begreppsbestämning av materiell verklighet består i att gå till denna och objektivt, sakligt och kritiskt undersöka den. Utan erfarenhet av denna materiella verklighet är begreppet föga bättre än en fiktion. Vid begreppstänkande överblickas en enhetlig grupp av företeelser, vid principstänkande en samling av begrepp, vid systemtänkande ett helt systems företeelser. De flesta sakna emellertid visualiseringsförmåga och måste hålla sig till hjälpkonstruktioner. Många mena därför med begrepp ord till vilka knutits minnesbilder av karakteristiska, gemensamma egenskaper, de s.k. väsentliga bestämningarna hos begreppen. Begreppsbestämning betyder då, att ge det till ordet knutna konventionella verklighetsinnehållet ett förtydligat eller förändrat innehåll.

⁵Nästan alla våra föreställningar tarva kritisk undersökning. Hela vårt föreställningsliv överflödar av fiktioner: föreställningar utan reell motsvarighet. De äro hjälpbegrepp och liksom hypoteser oumbärliga. Men de böra utan tvekan ersättas med ändamålsenligare. Uppenbart otjänliga eller direkt felaktiga behöva ständigt utrensas. Denna utrensning tar föga mindre arbete i anspråk än upptagandet av nya ideer. Men därvid måste man fara varligt fram. Många av konstruktionsbegreppen äro nödvändiga hjälpmedel för begripandet, tills vi förvärvat objektivt bestämd medvetenhet om motsvarande verklighet. Hjälpbegrepp möjliggör orientering och delvis förståelse. Att förkasta dessa hjälpmedel utan att sätta exaktare, effektivare i deras ställe är att hämma intellektuella utvecklingen.

⁶Filosofi är begreppskritik och såsom sådan nödvändig. Den intellektuella utvecklingen är en fortskridande, aldrig avslutad begreppsundersökning och begreppsbestämning såsom följd av ökad kunskap om verkligheten.

1.28 Logik

¹Logiska bevis ha utövat en oemotståndlig suggestiv verkan över förnuftet. De förhållade icke blott antiken utan även skolastiken. Euklides matematiska bevisföring gällde länge såsom mönster för vetenskaplig framställning. Som Schopenhauer visat, är den åskådliga evidensen i geometrien överlägsen den logiska, vilken gör det omedelbart vissa till ett förmedlat visst. Aristoteles formella logik förvillar ännu i dag dem, som mena, att formallogik är någon väg till kunskap. Men ingen kunskap vinnes genom detta slags logik. Med logik kan man "bevisa" endast vad man redan vet.

²Logisterna göra förnuftet till herre över förståndet och sätta logik över fakta. Verklighetsvärdet av "logiska nödvändigheten" framgår av eleaternas, sofisternas och skolastikernas absoluta bevis.

³Den logiska deduktionen går från det allmänna till det enskilda. Detta förfaringsätt har sken av upptäckt. Men bevisföringen klarlägger endast vad som förut inlagts i det "allmänna". Redan Leibniz påvisade, att logisk och matematisk slutledning består i att steg för steg följa en kedja av identiteter. Beviset bringar i dagen det som "potentiellt" ingår i förutsättningen. Han hävdade, att generaliseringen icke är logisk utan psykologisk, att induktionen är vetenskaplig i den mån den är sannolikhetsberäkning samt att logik icke leder till vetenskapliga upptäckter (vilka bero på insiktens ingivelse).

⁴I sitt arbete om *Det kvantitativa betraktelsesättet i logiken* visade Phalén, att det är oegentligt att skilja på form och innehåll hos begreppet eller det logiska, att denna uppdelning möjliggjort konstruktionen av den s.k. tredje tankelagen, medfört ett kvantitativt i stället för ett kvalitativt eller sakligt betraktelsesätt samt tillåtit de bekanta, ovederläggliga sofismerna. Så äro rum och tid, rumliga och tidliga storheter, såsom enbart begrepp inga kvantitativa produkter. Uppdelningar i större eller mindre enheter (oändligt rum, oändliga smådelar etc.) äro matematiska konstruktioner.

⁵Det finns ingen kunskapsproducerande universallogik. Varje slag av formal, schematisk, mekanisk, matematisk logik innebär eller förutsätter kvantificering. Logik är sakens inneboende logik, och varje kvalitativt område har sin logik. Det man får med schematisk logik är ett slags tankelek med triviala eller olösliga satser eller begreppsupplösning. Det har drivits oerhört ofog med såväl deduktiv som induktiv och matematisk logik. Man kunde skänka erkännande åt logikens betydelse som tankegymnastik, ifall den icke samtidigt schabloniserade och dogmatiserade tankeförmågan. Filosofiens historia är ett enda stort exempel på att filosoferna icke begripit verklighetens problem och att logiseringen resulterat i obotliga tros-satser.

⁶Enligt Leibniz voro de logiska sanningarna analytiska och var självklarheten en följd av definitionerna. Erfarenhetsomdömena kallade han syntetiska och gjorde gällande, att matematikens satser äro syntetiska aposteriori samt att det icke funnes några syntetiska omdömen apriori, varuti han otvivelaktigt hade rätt gentemot Kants senare fiktiva konstruktion.

⁷Tankelagen kan betraktas såsom en, ehuru den kan formuleras på två sätt, såsom identitet eller icke-identitet.

⁸"Logisk" tankegång är ibland ett fantasiens arbete, ibland automatisk, ibland omedveten. Framställes den såsom formallogisk, är slutledningssättet efterkonstruerat. Ingen tänker så som formallogiken lär. Till formallogiken höra alla slutledningssätt, som åberopa sig på den s.k. tredje tankelagen. Verklig logik är saklighet.

⁹Den logiska processen är en ganska enkel process, som arbetar med likheter och olikheter, överensstämmelser och avvikelser. Till denna klarläggningsprocess kan man även räkna de anings- eller instinktprocesser, som framleta likheter under olikheter och olikheter i skenbara överensstämmelser. Resultaten efterprövas i objektiv erfarenhet, om man vill vara övertygad. Utan den kontrollen blir det logiska lätt felaktigt. Man har tillagt logiken en betydelse långt utöver dess verkliga. Allt tankearbete kallas utan vidare för logiskt, ehuru det snarare borde

kallas psykologiskt. Man har förbisett det undermedvetnas förberedande arbete, dess insats i reflexionsarbetet. Starka skäl tala för riktigheten av hypotesen, att människan "tänker" omedvetet under ett dygn mera än medvetet under ett helt år. Hithörande företeelser ha föga beaktats. Vid medvetandets sysslande med problem dyka ideer plötsligt upp som inpassas i tankekonstruktionerna. Man märker ofta icke, att man av en erhållen idé söker konstruera en logisk process och uppvisa idén såsom följd av logisk slutledning. Om idén framställes såsom induktivt eller deduktivt resultat, blir därvid en konstruktiv lämplighetsfråga. Filosofer ha byggt hela tanke-system, som skulle leda till den oundvikliga slutsats de redan från början haft såsom idé. Jonglerandet med slutledningar tjuvar som trolleri och förlamar omdömesförmågan. Med logiska bevis kan man övertyga de okunniga om vad som helst.

¹⁰Logik kallas också den tekniska sammanbindningsprocess, som förbinder olika moment till en fortlöpande tankekedja, och den efterprövningsmetod, som tillser att kravet på logisk bestämdhet tillgodosettes, att man bevisat vad man ville bevisa. Ju mer övertygande detta kan göras, desto starkare blir även ett skenbevis.

¹¹Till det logiska hör uppvisandet av det ologiska. Verklig vederläggning består i att uppvisa ideers felaktighet eller slutsatsers objektiva ohållbarhet.

¹²Många mena, att vederläggning erhålles genom påpekandet av formella motsägelser. Dylika bero emellertid vanligtvis på olämplig formulering, ovarsamhet i det språkliga uttryckssättet, ofullständig bearbetning av materialet. De behöva ingalunda innebära sakligt fel eller oriktighet i tankegången. Motsatta påståenden få ibland giltighet genom den begränsning de ge varandra. Det är denna relativering, som ofta ger paradoxerna berättigande.

¹³Den vanligaste "vederläggningen" fås genom att utgå från andra förutsättningar och andra antaganden, genom kritik från andra utgångspunkter. Med den "metoden" kan man "vederlägga" allting.

¹⁴Det finns inga förnuftets antinomier såsom Kant påstod. Även Hegels tes-antites-syntes-dialektik beror på antingen objektiv okunnighet och därav möjliga, motsägande hypoteser eller på förväxling av absolut och relativt eller på förväxling av det logiska och det språkliga uttryckssättet. Vi uttrycka oss i absoluta påståenden istället för i relativa. Innehölle språket en mängd lätthanterliga relativismer, skulle felande relativering visa sig bero på objektiv okunnighet. Förmodligen har den logiska formalismen fördröjt förståelsen för relativitetens generella betydelse. Förnuftets kriterium är verkligheten. Motsägelse innebär missuppfattning, okunnighet. Förnuftet är fullt av motsägelser, beroende på felaktig förnuftsbearbetning av förståndsinnehållet. Om det subjektiva och det objektiva motsäga varandra, ligger felet hos det subjektiva. Vår subjektivitet i samband med vår objektiva okunnighet gör att verkligheten synes oss ologisk, liksom djupare insikts logik ofta synes ologisk för okunnighetens enklare logik.

¹⁵Slutligen några ord om ordspråkens logik, dessa ordspråk vilka utgöra en fördummande "visdomsskatt från fäderna". De voro primitiva tänkandets första försök till teori. De användas fortfarande av enkla intellekt såsom logiska argument, bekräftande riktigheten av allehanda slags påståenden. De äro alltför vida generalisationer, kunna tillämpas hur som helst och bevisa allting man vill bevisa, varför de bevisa för mycket och därmed ingenting alls.

1.29 Kritik

¹Kritik är vetenskaplig forsknings metod. Denna kritik är objektiv, saklig, opersonlig analys av kunskapsinnehållet. Kritik såsom förnuftets oavblåtliga förbättrande av tankekonstruktionerna är ett ofrånkomligt förnuftets krav.

²Kritik är ett hävdande av förnuftets rätt gentemot alla dogmatiska anspråk. Hela vårt tankeliv överflödar av fiktioner, av livsodugliga och livsfientliga dogmer av alla slag. Dogmer förekomma inom alla områden för mänskligt tänkande. Så finnas bl.a. religiösa, moraliska, politiska, vetenskapliga, filosofiska dogmer. Dogmer äro den intellektuella frihetens motsats och

motverka strävan att tänka fritt och rätt. Dogm kan man kalla en tankekonstruktion, som förklaras gällande för alla tider, som icke får betvivlas eller bestridas eller som fasthålls, trots att den uppenbarligen överlevat sig själv. Kritikens behövlighet inses bäst vid studiet av det otal tankekonstruktioner, som genom tiderna undan för undan godtagits och förkastats. Det vore en tacksam uppgift undersöka, huru länge dessa "ofelbara" åsikter, teorier, hypoteser i genomsnitt stått sig. Naturligtvis måste därvid bortses från sådana, som dikterats av fruktan eller önskan och alltså tillgodosett emotionella krav. De äro väsentligen förnuftslösa och därmed intellektuellt "oåtkomliga". Drygt 99 procent av de andra har den aldrig upphörande kritiska undersökningen kunnat visa vara felkonstruktioner.

³Kritiskt, sakligt förnuft skiljer mellan trossats, åsikt, begripande och vetande samt mellan antagande och kunskap.

⁴Trossatsen är oefterrättlig, av känslan absolutifierad övertygelse, blint godtagande utan insikt och förståelse. Tro är för alla tider fastslagen dogm, som icke får betvivlas eller undersökas. Tro är oåtkomlig för förnuft, förnuftets och kritikens fiende. Hela världen är full av dårar som tro. Allting tros. Alla misstag försvaras med att man trodde. Drygt 90 procent av det som tros skulle utmönstras, om folk lärde sig skilja mellan vad de veta och icke veta.

⁵Åsikt är icke vetande. "Få människor tänka men alla vilja ha åsikter." De vilja ha färdiglagade åsikter om så mycket som möjligt för att veta vad de ska tro och säga. Det är dessa åsiktsinnehavare, som utgöra "allmänna opinionen" med dess fiktioner, meningar, förmodanden, gissningar, skenfakta, förlegade hypoteser och teorier, fragmentariskt vetande och subjektiva värderingar.

⁶Begripande är bemästrande av ett tankematerial i en steg för steg fortskridande logisk process eller i ett ordnande av osystematiserat vetande till vetenskap. Med kunskap behöver det icke ha något att göra. Logik och verklighetssinne ha ingenting gemensamt. Logismen sätter slutledning över fakta och ser i motsägelselöshet beviset på ofelbarhet. Men förnuftet är ett instrument för bearbetning av fakta och icke ett sanningskriterium.

⁷Vetande är ingen garanti för kunskap. Vetande är metodiskt utvunna eller systematiskt ordnade betraktelsesätt, skenfakta, fakta, hypoteser, teorier m.m. Förr sattes vetande över kunskap. Vetenskapen gav "klarhet". Med kunskap om verkligheten behövde den ej befatta sig. Ty verkligheten var ju ett enda stort bedrägeri. Logiska vissheten var det enda väsentliga. Ännu finnas vetenskaper, som huvudsakligen syssla med fiktioner.

⁸Antagandet tillhör den kritiska metoden. Antagandet är alltid en nödfallsutväg, någonting tills vidare. Den troende och tvivlaren, dogmatikern och skeptikern äro lika okritiska. Kritikern undersöker allt han vill ha kunskap om eller avstår principiellt från att ha någon mening alls. Han utgår ifrån, att vetandet är ett nödvändigt förstadium till kunskap och är behövt för orientering (sandens man måste vaska för att finna guldkornen), att det kan ha relativ giltighet. Han väntar med sitt slutomdöme tills nya fakta i frågan äro uteslutna.

⁹Kunskap är sakkunskap och består av systematiserade, definitivt fastslagna fakta. Naturvetenskapens fakta äro hämtade från materiella verkligheten, psykologiens från medvetenhetens verklighet. Kunskap ger insikt, som är verklighetssinnets omdömesförmåga i det som rör kunskap. Insikten visar sig i förutsägelsens riktighet samt i tekniska tillämpningens ofelbarhet.

¹⁰Det finns två slags kritik, positiv och negativ.

¹¹Positiv kritik vill nå ett positivt resultat. Den vill ha insikt och klarhet, om möjligt förvärva ideer, tillgodogöra sig allt den kan. Den söker förstå författarens mening och liksom hjälpa författaren förena skenbara motsägelser. Den erkänner villigt förtjänster.

¹²Negativ kritik är den vanligaste. Den vill "kritisera", avfärda, förkasta. Det slags kritik är känslotänkandets kritik, dogmatisk förkastelse under sken av vederhäftig kritik. Endast okritiska betrakta den såsom "vederläggning". Känslotänkandet har ingen yttranderätt inför kritiska förnuftets forum. All negativ inställning är okritisk. Den verkar också intellektuellt hämmande. Att kritisera är ingen konst. Det kan envar som läser i den avsikten. Både dog-

matism och skepticism tillhöra känslotänkandet.

¹³Det är viktigt, att vi icke begränsa oss till vad som utforskats, icke avvisa något enda uppslag, därför att det synes oss främmande, osannolikt eller onyttigt. Det är viktigt undersöka varje ny kunskapsmöjlighet. Vi veta för litet för att ha råd försumma den minsta möjlighet att vidga vårt kunskapsområde. Allt nytt och obekant förefaller de flesta vid första påseendet osannolikt. Folk måste liksom vänja sig vid den nya uppfattningen, den må vara aldrig så riktig. Även absurditeter bli genom ideligt inhamrande så småningom något välbekant, vant och liksom sannolikt eller rätt. Flertalet vill höra endast vad som ”känns igen”. De som anse sig kritiska vilja godtaga endast det som kan passa ihop med deras förutvarande föreställningssätt. Någon eftertanke borde säga dem, att om deras föreställningsvärld är så riktig, så borde de vara i det närmaste allvetande. Den, som upphört tillgodogöra sig vad som finns av kunskap i det som motsäger eget tankesystem, sitter fången i sitt eget tankefängelse och har avslutat sin intellektuella utveckling.

¹⁴Alla övergivna vidskepelser, alla avlagda hypoteser ha en gång av auktoriteter förklarats vara sanningar. I alla tider inom alla områden ha auktoriteter tvärsäkert förkunnat den senaste sanningen såsom den slutgiltiga sanningen.

1.30 Vad är sanning?

¹För de flesta är sanning allt de vilja tro. Förnuftigt sett är sanning tankens överensstämmelse med verkligheten, alltså kunskap om verkligheten. Sanningen såsom en helhet, den totala kunskapen om hela verkligheten, är forskningens slutliga mål.

²Missbruk av ordet sanning har naturligtvis medfört den vanliga begreppsförvirringen, så att man för klarhets skull måste skilja på ett otal slag av sanningar. Några slag av sanningar må uppräknas här:

- Matematiska vetenskapers sanningar
- Experimentella vetenskapers sanningar
- Deskriptiva vetenskapers sanningar
- Spekulativa vetenskapers sanningar
- Historiska sanningar
- Politiska sanningar
- Allmänna opinionens sanningar
- Religiösa sanningar
- Personliga sanningar

³I godtagandet av sanningar kunna liksom olika intelligensnivåer urskiljas: från den nivå som kännetecknas av anammandet av allt som sägs till högsta kritiska förmågan.

⁴Lägst står det okritiska godtagandet. Det tros, emedan någon sagt det eller ”sett det i tidningen”. Det tros, emedan det verkar tilltalande och rimligt. Det tros, emedan auktoriteten verkar sympatisk och förtroendeingivande. Det tros, emedan andra tro det. Logiskt sett är auktoritetstro en regressus in infinitum: A tror det, emedan B sagt det; B tror det, emedan C sagt det o.s.v. i oändlighet. Auktoritetstro och auktoritetsförakt äro lika dogmatiska. Naturligtvis äro omdömen värdelösa utan egen erfarenhet eller undersökning av saken. Högst står det vetenskapliga kravet på experimentell bevisning eller av alla konstaterbara fakta.

⁵Man har för bedömning velat skilja på begreppen möjlighet, sannolikhet och verklighet. Kvantitativ sannolikhet är endast en matematisk frekvensformel, gränsvärdet för en relativ frekvens. Logiskt sammanfaller sannolikhet med möjlighet och är därutöver oklara försök att ge otillräcklig erfarenhet ett visst verklighetsvärde eller att införa en gradering mellan det förnuftigt försvarliga och det verkligt förnuftiga. Sannolikhet skulle vara kvalificerad möjlighet, alltså möjlighet med fog för sig, antagande grundat på vissa, ehuru otillräckliga fakta.

⁶Ifråga om personliga sanningar, även kallade pragmatiska sanningar, livssanningar, är nyttan, känslovärdet, livsvärdet utslagsgivande. Detta slags subjektiv (eventuellt även

kollektiv) sanning har man ibland förväxlat med kunskapsteoretiska sanningsbegreppet. Enligt Schopenhauer söka de flesta i filosofien icke kunskap om verkligheten utan försvarsbevis för personlig övertygelse, redan förefintlig trosuppfattning.

⁷Sanning kallas allt som ger visshet. För bedömandet av sanningen bör man alltså kunna undersöka de olika slagen av visshet. Man kan indela visshet i dels absolut visshet, objektiv visshet och subjektiv visshet, dels känslans visshet, förståndets visshet och förnuftets visshet.

⁸Exempel på absolut visshet erbjuda de matematiska och deduktiva bevisen. De bevisa endast vad man vet förut.

⁹Objektiv visshet ger erfarenheten av materiell verklighet, emedan denna ger förnuftet dess verklighetsinnehåll. Utan erfarenhet är exakt kunskap omöjlig. T.o.m. matematiken vore otänkbar utan erfarenhetsaxiom. Geometri är genom abstraktion erhållna rumsförhållanden. Dessa sammanfattas i en mångfald satser, vilkas riktighet bevisas genom hänvisning till allt enklare, tills man nått satser, som icke kunna bevisas, axiomen. Lobatjevskij påvisade, att geometrien icke är en vetenskap apriori och att de euklidiska axiomen ingalunda äro de enda riktiga genom att konstruera en ny, motsägelselös och fullt användbar geometri. Erfarenheten ger objektiv visshet genom upptäckten av naturlagarna. Utan erfarenhet kan föreställningen vara en fiktion. Den som ej efterprövar omdöme i objektiv erfarenhet, saknar högsta möjliga visshet på omdömet riktighet. Deskriptiva vetenskapers sanningar äro exempel på berättigad objektiv visshet. Att en stor del av verkligheten ligger utanför objektiv erfarenhet, kanske rentav utanför möjlighet av dylik erfarenhet, förringar på intet sätt kravet på erfarenhet såsom högsta möjliga sanningskriterium. Frångås detta krav, finns ingen garanti för att det, som utges för verklighet, också är verklighet.

¹⁰Tro och antagande ge subjektiv visshet. Tro är känslans blinda antagande av och fasthållande vid en åsikt, oberoende av dess förnuftighet. Tro är oföränderlig och förbjuder kritik. Antagande är grundat på förnuftsskäl, gäller endast tills vidare, tills en förnuftigare hypotes framkommer, förutsätter förnuftskritik samt avvisar känslotänkande och dogmatisering.

¹¹Känslans visshet är individuell och saknar varje objektivitetsvärde. Naturligtvis uppfattar känslan sin visshet såsom absolut. Någon distinktion mellan möjlighet och verklighet finns icke för känslan, som helt enkelt avgör vad som skall vara sant.

¹²Förståndets visshet är ojämförligt mycket mer tillförlitlig än förnuftets visshet. Förståndets visshet är uttryck för egen upplevelse och erfarenhet, då däremot förnuftets visshet kan vila på fiktioner, dogmer, hypoteser. Dogmatisk visshet kan sakligt sett betraktas såsom osannolik visshet och felaktig visshet. Exempel på den förra erbjuda politisk teori, allmän opinion, nedärvt betraktelsesätt. Till den senare hör vidskepelse.

¹³Nödvändighet eller ofrånkomlighet kan vara absolut, objektiv och subjektiv. Absolut nödvändighet finns i tankelagen. Varhelst absolut nödvändighet för övrigt erhålles, beror dess ofrånkomlighet på tankens detta är detta, såsom ifråga om matematiska bevis. Exempel på objektiv ofrånkomlighet erbjuda naturlagarna. Exempel på subjektiv ("psykologisk") nödvändighet är determinismen: handlingen bestäms av starkaste motivet.

¹⁴Sanningens väg för människorna är i stort sett utmöntrade misstagens väg. Sanning är då det som återstår, sedan alla misstag blivit gjorda. Nästan varje misstag har någon gång kallats sanning.

¹⁵När det gäller andra vetenskaper inser folk, att de måste förvärva vetskap om erforderliga fakta, innan de uttala sig. Men ifråga om filosofi, tilltro de sig på rak arm kunna fälla omdömen om de mest svårlösta problem.

1.31 Förstånd och förnuft

¹Förståndet är objektiviteten. Förnuftet är subjektiviteten. Förståndet är omedelbara, oförmedlade, oreflekterade upplevelsen av verkligheten, såväl materiens som rörelsens och medvetenhetens verklighet. Förståndets innehåll är verklighetens fakta. Förnuftet är instrumentet

för bearbetning av förståndets innehåll. Förståndet är genom sinnesförmåelserna objektivt bestämt, omedelbart bestämt av materiell verklighet. Sjuka hjärnors inbillningar äro icke sinnesförmåelser utan mentalkonstruktioner. Subjektivisternas misstag bestå i subjektivisering av det identifierande förståndets upplevelser. Hos djuren dominerar förståndet. Djurens förmåga av existens, deras ofta ådagalagda överlägsenhet i verklighetsuppfattning (skarpare syn, hörsel, lukt, känsel) är redan det tillräckligt såsom bevis på förståndets prioritet.

²Förnuftet är förmågan av föreställning (minnesbilder), reflexion, abstraktion (begrepp), slutledning, omdöme (konstruktion) och systematisering.

³Föreställningar kunna indelas i två slag: verklighetsföreställningar och konstruktionsföreställningar. Verklighetsföreställning är reproduktion av upplevd verklighet, av förstånds-uppfattning. Konstruktionsföreställning är konstruktion av mer eller mindre fiktiva uppfattningar, fantasiens konstruktioner.

⁴Begrepp äro av två slag: verklighetsbegrepp och konstruktionsbegrepp. Verklighetsbegrepp bestå i sammanfattande överblick över en viss enhetlig grups samhöriga verklighetsföreställningar. Konstruktionsbegrepp finnas av otaliga slag från de mest reala till de mest fiktiva. Till konstruktionsbegrepp höra abstraktionsbegreppen, konstruerade av mer eller mindre väsentliga, påvisbara egenskaper, egenheter, kännetecken hos en viss föreställning eller en viss enhetlig grupp föreställningar. Irreal blir konstruktionen om en enda fiktiv bestämning ingår i konstruktionen. Till konstruktionsbegreppen höra naturligtvis alla begrepp utan klara verklighetsföreställningar, felande eller mer eller mindre bortglömda dylika. Många "tänka" med ord till vilka knutits dimmiga, konventionella beteckningar. Principer äro konstruktionsbegrepp, äro liksom begrepp av begrepp, abstraktioner av abstraktioner. De kunna även kallas enhets-, sammanfattnings- eller systembegrepp.

*

⁵Genom förståndsverksamheten utbildas hos barnet automatiskt redan under första levnadsåret riktiga "instinktiva" uppfattningar av en mängd av materiella verklighetens egenskaper, vilka senare genom förnuftsverksamheten ombildas till begrepp. Förståndsautomatismen är den instinktbetonade mekaniska process, bland de många i det undermedvetna ständigt pågående processerna, som omvandlar upplevd mångfald i de uppfattningsenheter, vilka möjliggöra eller förenkla förståndsverksamheten. Dessa enheter ha hos filosoferna lett till distinktionen mellan det logiskt och psykologiskt första. Verksamheten motsvaras på ett högre förnuftsstadium av idékonceptionen, som även den är en enhetsfinnande process.

⁶Rumsuppfattningen t.ex. utbildas genom iakttagelse av materiens former och tidsuppfattningen genom iakttagelse av olika slag av tidsintervaller. Såsom matematiskt begrepp konstrueras rummet med de tre dimensionernas bestämningar liksom de matematiska grundbegreppen i övrigt äro konstruerade av de erfarenhetslement förståndet tillhandahåller.

⁷Förståndet lämnar de nödvändiga förutsättningarna, verklighetsmaterialet för beskrivning av verkligheten eller konstaterande av fakta. Bearbetningen av detta material utför förnuftet genom reflexion. Blir resultatet oriktigt är detta icke förståndets utan förnuftets fel. Förståndet iakttar solens förskjutning på himlavalvet. Förnuftets förklaring, att denna berodde på att solen rörde sig och jorden stod stilla, var felaktig. Vissa förvillande ljusbrytningar ("optiska motsägelser") rättas av förståndet genom fortsatt iakttagelse. Förnuftets riktiga förklaringar ha vanligtvis kommit långt efteråt. Förnuftet hämtar allt sitt verklighets- och kunskapsmaterial från förståndet. Förnuftet är vår bearbetnings-, utrednings- och konstruktionsförmåga. Förståndet har genom efterprovningen alltid rätt. Våra misstag börja med förnuftsbearbetningen, med hypoteser, teorier och alla andra förklaringar.

⁸Subjektivisterna ha begått fundamentala misstaget att vilja göra objektiv medvetenhetsuppfattning till något subjektivt. Tanken är det subjektiva och tar hand om allt subjektivt. Har man väl trollat om det objektiva till subjektivt, så är tanken suverän och ligger vägen öppen

för subjektivistiskt fantasi: såsom att endast medvetenheten existerar, att allting har existens genom medvetenheten. Subjektivismen stirrar sig blind på medvetenheten som om denna vore enbart subjektiv och skiljer icke på medvetenhetens uppfattning såsom subjektiv eller objektiv bestämdhet. Medvetenheten kan vara subjektivt eller objektivt bestämd. Medvetenheten är objektivt bestämd av materiell verklighet. Tänkandet är objektivt bestämt, när tanken håller sig till erfarenhet av materiell verklighet.

1.32 Verkligheten

¹Verkligheten består av följande tre omedelbart givna och självklara absoluta: materia, rörelse (kraft, energi) och medvetenhet. De äro alltings yttersta förklaringsgrunder. De förklara sig själva genom sina sätt att vara och kunna icke ytterligare förklaras, endast konstateras av alla. Varken dualismen eller psykofysiska parallellismen kunna förklara skeendet, enär dessa system sakna erforderliga energien.

²Naturvetenskapen, denna vår objektiva kunskapskälla, och tekniken ha tillfullo bevisat (att ytterligare bevis ska behövas vittnar bäst om hur subjektivisterna lyckats desorganisera tänkandet) att den synliga och även den osynliga ännu endast delvis utforskade verkligheten är materiell verklighet. Det finns intet enda rimligt skäl betvivla, att den ännu utforskade delen skulle vara något annat. Att det osynliga också kunde vara materia bestreds naturligtvis av subjektivisterna. Man godtog nedärvda gissningen, att eftersom det materiella var synligt, måste det osynliga ("grunden") vara något annat och alltså subjektivt.

³Att man haft så svårt identifiera de tre omedelbart givna verkligheterna beror på dels att det självklara är det svåraste att upptäcka, dels att subjektivisternas teorier förvillat och omtöcknat omdömesförmågan. För de gamle, som fattade verkligheten sådan den är omedelbart given, var det s.k. kunskapsteoretiska realitetsproblemet intet problem, vilket det ju icke heller är. Filosofer, som uteslutande syssla med förnuftet, bli efterhand omärkligt subjektivister. De som icke ständigt använda förståndet såsom sanningskriterium, riskera att alltmer avlägsna sig från verkligheten. Enda sanningskriteriet är verklighetens fakta. Skolastikens förakt för förståndet medförde total desorientering. Teorierna och fiktionerna bli till slut självklara och ofrånkomliga. Filosofistuderande suggereras dessutom med ordets makt över tanken till subjektivism, emedan gängse filosofiska termer präglats av subjektivister.

⁴Den subjektivistiska filosofien börjar med dogmatiskt tvivel på den givna verkligheten, det mest självklara av allt självklart, de materiella föremålen. Att anta att dylika finnas till, innan filosofien tillåtit detta, kalla subjektivisterna "dogmatisk realism"! Först skall materiella verkligheten trollas bort. Detta sker genom att förklara filosofien "förutsättningslös". Sedan skall verkligheten trollas fram igen såsom enbart medvetenhetsprodukt. Man måste bevisa verklighetens verklighet(!) och att det absoluta är absolut (!). För att undgå de konstruerade svårigheterna med sjuka hjärnors inbillningsfoster eller outvecklade hjärnors idiotiska fiktioner godtaga subjektivisterna förbildade filosofhjärnors orimliga konstruktioner. Detta kalla subjektivisterna "kritiskt förnuft".

⁵Filosofien är lika litet förutsättningslös som något annat. Den måste utgå från den omedelbart givna verkligheten. Dess uppgift är att ge oss kunskap om denna verklighet. Detta kunna icke subjektivisterna, endast trolla bort den. De ersätta verkligheten eller det självklara med sina ofta till obegriplighet konstruerade godtyckligheter.

⁶Ifall objektiv verklighet vore enbart subjektivt bestämd verklighet, skulle objektiv realitet saknas, objektiv kunskap vara omöjlig. Vore kunskapen om materiella verklighetens föremål icke omedelbar, så vore kunskap om yttre föremål, ja kunskap överhuvud, omöjlig. Vore medvetenheten rena subjektiviteten, skulle den subjektiva omkonstruktionen av materiella verkligheten göra kunskapen illusorisk. Utan ständig konfrontation med materiell verklighet skulle våra från denna verklighet hämtade begrepp snart förlora sitt verklighetsinnehåll. Medvetenhetens subjektivitet eller objektivitet bestäms av medvetenhetsinnehållet. När medveten-

heten betraktar materiell verklighet, är innehållet objektivt. När medvetenheten är fylld med abstrakta föreställningar (begrepp), känslor m.m., är innehållet subjektivt. Medvetenheten kan vara på samma gång objektiv och subjektiv.

⁷Verkligheten är sådan förståndet uppfattar den. Vi sakna varje anledning att frånga förståndets verklighetsuppfattning. Göra vi det ändå, kan verkligheten förfuskas och förfalskas till snart sagt vad som helst. Det har man också gjort. Ingen absurditet har lämnats oförsökt att göra all verklighet till enbart medvetenhetsprodukt. Materien är för subjektivisterna en styggelse, som det gäller att med alla medel bortförklara. Förståndets verklighetsuppfattning måste sägas vara riktig, så långt den sträcker sig. Naturforskningen visar oss, att materiella föremålen innehålla mycket mer än förståndet omedelbart kan uppfatta. Men detta vederlägger på intet sätt förståndets uppfattning. Det som tillkommer genom forskningens fortsatta upptäckter av materiens okända egenskaper endast utökar vår kunskap om föremålen. Materien är den objektiva verklighetens nödvändiga förklaringsgrund. Materien är absolut. Vore materiens egenskaper kategorier i medvetenheten – subjektivisternas absurda försök till förklaring – så skulle vi icke genom naturforskning behöva upptäcka dem, skulle motsägande sinnesuppfattningar icke kunna förenas eller förklaras vid fortsatt objektiv forskning, skulle olikheten i individuella uppfattningar vara ännu större, skulle den ojämförligt starkaste vissheten, den objektiva, vunnen genom i experiment definitivt fastställda resultat, ej ge någon visshet alls.

*

⁸Subjektivisterna göra sig skyldiga till åtskilliga fundamentala tankefel vid sina försök att konstruera det kunskapsteoretiska realitetsproblemet. De söka bortförklara den för medvetenheten omedelbart och oförmedlat givna materiella verkligheten. De förneka den objektivt givna materiella verklighetens objektiva existens. De uppställa den absurda fordran, att verkligheten för att få kallas verklighet skall kunna bevisas logiskt existera, d.v.s. man måste kunna bevisa att det absoluta är absolut. Det absoluta är alltid omedelbart givet och kan omöjligt bevisas, endast konstateras vara omedelbart given verklighet.

⁹Subjektivismen är antingen logistisk eller psykologistisk. Logismen vill logiskt förklara verkligheten som om denna vore en logisk produkt. Verklighetsbegreppet är emellertid ett kollektiv: sammanfattningen av de olika slagen av omedelbart uppfattade eller genom forskning konstaterade verkligheter. Psykologismen söker förklaringen i en psykologisk undersökning av sinnesförmimmelserna, vilket naturligtvis resulterat i att man sökt bevisa, att objektiva materiella verkligheten består av subjektiva sinnesförmimmelser. Därmed kunna de dock icke förklara de materiens nya kvaliteter moderna vetenskapen nästan dagligen upptäcker genom instrument. Icke heller kunna de förklara föremålets reala existens, oberoende av medvetenheten. Föremålen äro lika litet inneslutna inom medvetenheten som inom fotografiska plåten. Alla subjektivismens försök till subjektivering av det objektivt givna ha misslyckats, emedan de såsom orimliga måste misslyckas.

¹⁰Hur ett fysiskt föremål blir förmimbart genom nerv- och hjärncellprocesser är ett fysiologiskt problem, som psykologisterna må lösa. Det är icke ett kunskapsteoretiskt problem. Föremålen äro vad de äro, icke något annat. Förståndet uppfattar fysiska föremålen enligt identifierings- eller tankelagens detta är detta. Påståendet att ”vi icke se föremålet sådant det är” är logiskt eller sakligt sett felaktigt – psykologisterna må sedan ha sin teori om ljusvibrationer. I frågan, om föremålen äro vad de synas vara, har man försåtligt redan inlagt begreppet sken. Logiskt sett äro den materiella verklighetens föremål utan vidare givna, och detta kan omöjligt ge upphov till ett logiskt problem. Fakta äro fakta och kunna icke bortförklaras eller ”vederläggas” genom teorier, vilket filosoferna alltid trott. Så länge verkligheten istället för att upplevas tolkas genom teorier och logiska bevis, kommer subjektivismen, både den logistiska och psykologistiska, att förvilla verklighetssinnet.

¹¹Subjektivismen började med Locke, som fick den förflugna idén, att man genom en psykologisk undersökning av den objektivt erhållna kunskapen skulle kunna fastställa dennas objektiva riktighet och logiska hållbarhet. Den idén skulle från 1690 föra filosoferna på avvägar. Ingen, förrän Hedvall 1906, insåg det fundamentala misstaget att förvandla materiella verkligheten till ”psykologi”. Och alltjämt spökar denna fiktion. Men föremålen äro inga sinnesförmimmelser, och endast naturvetenskapliga forskningen kan ge oss ingående, fördjupad kunskap om dem.

¹²Lockes uppdelning av verkligheten i primära och sekundära kvaliteter, Kants uppdelning i fenomen och ting i sig beteckna fatala förirringar. Locke utgick från det kända faktum, att uppfattningen av vissa materiens egenskaper kan variera och hos ett fåtal individer avvika från det normala. Han trodde sig berättigad därav dra den slutsatsen, att färger, toner, dofter m.m. vore subjektivt betingade. Även om detta sakförhållande i något avseende kan vara riktigt, emedan avvikande uppfattning kan bero på defekter hos uppfattningsorganen, är det i varje fall felaktigt att försöka frånhända materien motsvarande egenskaper, emedan de individuellt uppfattas olika. För att försvara detta felaktiga antagande begick Locke det ödesdigra misstaget att skilja mellan primära och sekundära kvaliteter, egenskaper hos materien. De primära vore de som alla uppfattade lika, de sekundära de som kunde uppfattas olika. De primära skulle anses vara objektiva, de sekundära subjektiva. Det var denna felaktiga kunskapsteori, som gav uppslaget till efterföljarnas försök till konstruktion av den absoluta subjektiviteten. Sedan början var gjord med att förklara en del av materiens egenskaper såsom enbart subjektiva uppfattningar hos individen, blev slutresultatet naturligtvis, att materien berövades alla sina egenskaper, tills Kant i materien såg endast ett kvalitetslöst (!) något, om vilket man ingenting kunde veta och vilket redan Fichte ansåg vara överflödigt hypotes!! Kant begick dessutom misstaget att göra väsentlig skillnad mellan föremålets synliga och utforskade egenskaper. Kant lyckas endast, tack vare fiktioner och ohållbara konstruktioner, undvika den på hans felaktiga antagande logiskt nödvändiga slutsatsen, att vi icke skulle kunna veta något om just detta, som är vår kunskaps objektiva grund och kriterium: föremålen själva.

¹³Beträffande Kant, grunden och upphovet till de närmast efterföljande subjektivisterna, må för övrigt tilläggas, att han mer än någon annan bidragit till filosofiska desorienteringen. Kant är bästa beviset på att utan kunskap (forskningens fakta) skarpsinne och logisk slutledningskonst endast producerar ohållbara eller vilseledande konstruktioner.

¹⁴Till sist ett uttalande av den föga kände uppsalafilosofen Karl Hedvall. Han visade först av alla (1906), att förståndets omedelbara, orefleterade verklighetsuppfattning är den enda riktiga. Men förståndets tyvärr stora brist är dess värnlöshet mot förnuftets teorier. Denna omedelbart självklara insikt betecknade en ny epok i filosofiens historia och medförde revolution i tänkandet genom att klargöra subjektivismens logiska ohållbarhet och sakliga felaktighet.

1.33 Kunskapens gränser

¹Vi ha mycket långt kvar till allvetenhet. Tekniken, naturforskningens tillämpningsvetenskaper, är det ena kriteriet på vår kunskap om verkligheten. Det andra kriteriet är den ofelbara förutsägelsen. Vi ha mycket ogjort ännu, innan vi kunna förutsäga allt som skall ske. Tillämpningen visar vad vi veta, förutsägelsen mest vad vi icke veta.

²Varje ny vetenskaplig upptäckt flyttar kunskapens gränser. Ju mer vi upptäcka, desto mer vidgas insikten om och förståelsen för vår kunskaps begränsning eller relativitet. Visste vi tillräckligt, skulle livet synas oss som en serie nödvändigheter och icke som en ändlös följd av tillfälligheter.

³Den vise måste alltjämt instämma med Sokrates. Oraklet förklarade honom vara Greklands visaste man. Oraklet har rätt, menade Sokrates, ty jag är den ende i Grekland som vet, att jag

ingenting vet (som är värt att veta). Om vi känna endast en bråkdel av verkligheten, så veta vi ingenting om det hela såsom helt. Och förr veta vi icke. Att vi veta mycket om bråkdelen är en sak för sig. Genomarbetade kunskapsområden visa dagligen dessa områdens begränsning, visa oss hur litet vi veta. Ännu är livet ett olöst problem, en oöverskådlig mångfald av olösta problem.

1.34 Världs- och livsåskådning

¹Det första vi upptäcka är den materiella verkligheten. Relativt sent börja vi upptäcka medvetandets existens och betydelse. Den är så stor att vi ha mycket lätt att överskatta den.

²Psykologiskt sett leva vi subjektivt. Medvetandet är sin egen värld. Känslor och tankar utgöra innehållet i denna subjektiva värld med subjektiv existens och subjektiv giltighet.

³De flesta leva ett känslornas liv, nöjda med enklast möjliga förnuftsorientering för livsuppehållets skull. De som börja reflektera över livet, förvärva därmed ideer och börja leva ett självmedvetet subjektivt liv. Föga ana de väl, att de därmed inträtt i en utforskad medvetenhetens värld, lika subjektivt verklig som den materiella världen är objektivt verklig.

⁴Själva insikten om, att det är medvetandet, som psykologiskt sett är vårt jag och det som betraktar verkligheten, borde vara tillräcklig för att klargöra subjektivitetens ofrånkomlighet. Kritiken av det subjektiva drabbar icke själva subjektiviteten utan det godtyckligt subjektiva, det ensidigt och självtillräckligt subjektiva eller det subjektivitas förväxling med objektivitet.

⁵Det subjektiva är i sina enskilda yttringar individuellt och i sina allmänna yttringar kollektivt. Det är totaliteten av denna kollektiva subjektivitet, som vi kalla kultur. Objektivitet för till vetenskap med teknik och civilisation, väl förenlig med subjektiv primitivitet och okultur.

⁶Det är i denna subjektivitetens, diktens värld som så många filosofer hört hemma, ehuru de själva ej insett detta. I denna värld ha de funnit ett fält för sin fantasi och skänkt mänskligheten tankeskatter av bestående värde och skönhet.

⁷Tankens värld utfylles av ideer med relativ giltighet. Tid efter annan företar tanken en inventering av sitt idélager. Råder då oordning, söker tänkandet ordna ideerna efter någon enhetlig metod och bygger därmed ett system. System är alltså det sätt, på vilket ideernas mångfald utgör ett förnuftigt helt. Systemet är en pedagogisk metod för ordnad översikt enligt i själva saken liggande grupperingsmöjligheter. Systemet fyller sin uppgift genom att möjliggöra en klar överblick och snabb orientering. Systemet ersättes av ett nytt system, så snart ideer tillkomma, som icke kunna inpassas i det gamla systemet.

⁸En världs- eller livsåskådning är ett dylikt system. Världsåskådning är sammanfattning av kunskapen om materiella verkligheten och utgör grunden för livsåskådningen. Livsåskådning är en sammanfattning av människans mer eller mindre förnuftiga inställning till livet – dess mening och mål – samt till människor och mänskliga företeelser. I livsåskådningen ingår rättsuppfattningen d.v.s. det som människorna oklart mena med moral. Ur livsåskådningen hämtar människan normer för värderingen och ståndpunkter vid handlandet.

⁹Vi kunna göra ofelbara konstruktioner. Det göra vi i matematiken, emedan vi i denna veta allt om det vi konstruera. Världs- och livsåskådning kunna icke erhålla denna exakthet, icke giva samma visshet, även om tankekonstruktionerna kunna utformas till samma klarhet. Denna klarhet är emellertid ofta vilseledande, vilket de filosofiska systemen visat. De visa, hur svårt det är att tänka i överensstämmelse med verkligheten, hur lätt man gör oriktiga konstruktioner, hur svårt det är att frigöra förnuftet från en gång inpräntade, skarpsinnigt hopfogade tankekonstruktioner. Ännu svårare, om icke omöjligt, är visserligen att utrensa i barn domen inympade känslkomplex. Tankekonstruktioner föra ofta bort från och försvåra förståelsen för verkligheten eller för riktigare konstruktioner än de en gång godtagna. Ju mer komplicerade, ju skarpsinnigare, ju djupsinnigare de äro, ju större möda nedlagts på begripandet, desto svårersättligare förefalla de. Erfarenheten har visat, att man gör klokt i att vara en smula skeptisk mot invecklade konstruktioner, emedan en konstruktions lämplighet, överlägsenhet,

blir större ju enklare den är. Vetenskapen strävar mot förenkling. Egendomligt nog är det ytterligt enkla, nästan omedelbart självklara, det svåraste att upptäcka. Även de svåraste problem kunna till slut formuleras så enkelt, att den okritiske tycker, att det var så självklart, att det icke ens behövde sägas.

¹⁰Många mena sig kunna undvara system. Liksom man kan "tänka" utan klara begrepp kan man reda sig utan klart genomarbetat system. Men resultatet blir i båda fallen detsamma: oklarhet, oreda, ovisshet. Utan fast system är känslan rotlös, har känslotänkandet större spelrum, är individen lättare offer för fiktioner och psykos. Systemet är av större betydelse än de flesta inse.

¹¹Varje förnuftigt system underlättar begripandet av verkligheten från den vetenskapens utvecklingsnivå på vilken det konstruerats. Systemet begränsar visserligen samtidigt tänkandet och försvårar för flertalet ett utgående utöver systemets gränser. Men systemen äro endast forskningens tillfälliga gränser och avlösa varandra i den mån forskningen fortskrider.

¹²Världsåskådningen borde helst byggas på forskningens orubbliga fakta och ojäviga resultat. Konstruktionen får icke heller strida mot förståndets omedelbara verklighetsuppfattning. Likt varje ny vetenskaplig hypotes måste varje nytt system kunna ge bättre förklaringar än de gamla förklaringarna. Beträffande livsåskådningen måste man kunna fordra frihet för tanke, känsla och handling inom de gränser, som anges av andras rätt till samma okränkbara frihet.

¹³Till deras tjänst, som icke själva ha tillfälle eller förmåga att utforma dylika system, böra nya system konstrueras, så snart nya ideer tillkomma till vilka hänsyn bör tas. Kanske kan en gång systemet göras så generellt, att nya ideer ej behöva spränga ramen utan kunna infogas i systemet. Därmed skulle fasthet vinnas för allmän åskådning och förståelse underlättas mellan icke endast samtida individer utan även de olika släktleden. Dylikt system skulle motsvara verkligt behov och motverka oförnuftighet och vidskepelse. Det är ett intellektuellt fattighedsbevis för en kultur, att de, som önska en orienterande världs- och livsåskådning, ska behöva ägna stor del av sitt liv åt något man borde kunna inhämta i skolan. De flesta förbli desorienterade och få aldrig sitt behov av klarhet tillgodosett.

1.35 VETENSKAPEN

¹Naturvetenskapen är det systematiserade vetandet om den utforskade delen av verkligheten. I egentlig bemärkelse är vetenskap kausalforskning. Hypotesen om den utforskade såsom blott en bråkdel av hela verkligheten bestyrkes av, att nya vetenskapliga upptäckter ständigt revolutionera betraktelsesättet istället för att bekräfta gjorda antaganden. Ännu återstår av allt att döma det mesta att upptäcka och utforska. Ännu upptäckas de flesta lagar liksom tillfälligtvis. Ännu dröjer det, innan alla konstanta relationer konstaterats. Ännu återstår mycket för ett genomfört vetenskapligt betraktelsesätt. Vetenskapen, som utgår från alltings lagbundenhet, har mycket långt kvar, innan den uppvisat alltings ofrånkomliga samband. Ty om allting i naturen är lagbundet, så finnas varken "tillfälligheter" eller "sannolikheter". Båda uttrycken visa med all önskvärd tydlighet vårt vetandes ännu stora begränsning.

²Att göra en principiell skillnad mellan det utforskade och utforskade (såsom vid uppdelning i fenomen, d.v.s. skenverklighet, och tingens inre väsen) är att bedriva den godtycklighetens spekulering man kallat metafysik.

³Vetenskapen är tankekonstruktioner, hypoteser och teorier – baserade på konstaterade och systematiskt ordnade fakta. Hypotes och teori äro de sätt på vilka vi söka begripa och förklara fakta, försöka att begripa verkligheten.

⁴Hypoteser äro antaganden tillsvidare, tillfälliga förklaringar för att underlätta begripandet av företeelser och skeenden. De äro outhärliga för uppfattningen. Ju fler slag av företeelser hypotesen förklarar, desto större värde får den som förklaringsgrund. Den ersättes av en ny hypotes, om denna kan ge bättre förklaring, förklara fler slag av företeelser. Endast okunnig-

heten tar hypotesen för någon slutgiltig förklaring eller förvånar sig över dess i sinom tid uppvisade bristfällighet eller otillräcklighet.

⁵Teorier äro sammanfattningar av begränsat antal erfarenheter. Riktigt formulerade göra de redan förvärvade erfarenheter lättillgängliga och möjliggöra snabb orientering. Den som har alla riktiga teorier inom ett forskningsområde har mänsklighetens samlade erfarenheter inom detta. Teorier underlätta för insikt nödvändig verklighetsforskning. Självständigt tänkande inom ett visst område måste alltid resultera i egna teorier. Då teorien sällan gäller för alla – skenbart – likartade fall, behöver den ofta individualiseras, får icke antas gälla generellt och icke tillämpas utan undersökning. Teorien måste oavslåttligt anpassas efter aldrig upphörande praktiska rön.

⁶Teorier och hypoteser ge oss den mentalgymnastik vi behöva för att ständigt förbättra teori och hypotes. Utan dem och den tanketräning de möjliggöra skulle vetenskapligt tänkande hämmas och avsevärt försvåras. Försök ha gjorts att ersätta teori och hypotes med en fakticitetslogik, som skulle begränsas till konstaterande av fakta, sammanställning av dessa fakta och beskrivning av företeelserna. Genom utmönstring av teori och hypotes skulle vetandet få viss enhetlighet och sken av fulländad kunskap. Men det utforskade skulle likväl finnas kvar i verkligheten, även om dess existens icke finge åberopas. En dylik fakticitetslogik, som förkastade hypotesmetoden, skulle beröva oss ett psykologiskt värdefullt arbetssätt. Hypotesen ger fantasien ett material att arbeta med utöver de redan kända fakta, nämligen möjliga fakta och möjliga faktorer. Fantasins ständiga sysslande med alla hithörande tänkbara möjligheter föder aningar, vilka leda till värdefulla uppslag. Det är genom den oändliga serien av hypoteser som vetenskapen skrider framåt. Tankekonstruktionernas betydelse underskattas, om man tror forskningen saklöst kunna avvara dem. I själva verket skulle vi utan dessa konstruktioner vara ganska hjälplösa. Objektiva fakta äro av föga värde utan mental bearbetning. Man kan fylla museer med konstaterade fakta och bibliotek med beskrivningar och ändå få endast ett växande kaos. Det är tanken, som upptäcker lagarna och sammanställer dem till ett överskådligt och uppfattbart helt.

⁷”Vi äro nedsänkta i ett hav av okunnighet.” Strängt taget är allting problem. Förklaringarna räcka aldrig långt. Några steg och vi stöta på okunnighetens mur. Kausalkedjan kunna vi följa endast ett kort stycke. Hur vet man detta, frågar man sig och står snart svarslös. De finnas, som inga problem kunna se, faktamänniskor, för vilka allting är klart.

⁸Faktamänniskans största brist är hennes ovetskap om 1) alla för slutgiltigt omdöme nödvändiga fakta och 2) om ”fakta” äro fakta. Första kategorien tillhör naturvetenskapliga fakta, andra kategorien alla de slag av ”fakta”, som kunna räknas till historiska fakta.

*

⁹Rumsrelationer, tidsrelationer och konstantrelationer äro förnuftets bestämningar av materiens och materieprocessens relationer.

¹⁰”Lagenligheten” betecknar bättre än ”kausaliteten” oföränderligheten i materieprocessen eller naturskeendet. Lagenligheten anger förefintligheten av konstantrelationer eller naturlagar. Den anger oföränderlighetens faktum: äro samtliga betingelser givna, följer ofrånkomligt ett visst resultat. Alla betingelser äro ”verkliga orsaker”. Det är godtyckligt att utvälja någon särskild såsom ”egentlig orsak”.

¹¹Lagenligheten innebär, att naturen alltid upprepar sig i det allmänna. Den innebär icke, att likartade processer hos likartade företeelser äro i absolut alla avseenden absolut identiska. Det allmänna, karakteristiska, väsentliga är konstant. En absolut identitet av varje tänkbar minsta enskildhet är i naturen aldrig förhanden. Det är det allmänna som kommer till uttryck i en konstantrelation.

¹²Den allmänna lagenligheten kan icke bestridas. Därtill skulle fordras något helt annat än de förhastade slutsatser hos alltför spekulativa hjärnor man hittills sett prov på. Lagenligheten

måste betecknas såsom absolut. Funnes ingen lagenlighet, skulle stenen icke falla, kunde ingen arbetande maskin konstrueras, ingen vetenskaplig formel uppställas, ingen förutsägelse göras, vore kosmos ett kaos. Man skulle i det oändliga kunna fortsätta uppräknningen av ovederläggliga skäl för lagenlighetens ofrånkomlighet. Vi sakna varje förnuftig anledning anta något slags naturens godtycklighet. Den naturvetenskapliga metafysik, som förnekar lagenligheten, därför att man icke genast finner lagar, är lika ovetenskaplig som någonsin den filosofiska. Dessa "naturfilosofer" tyckas ännu icke ens ha kunnat lära sig inse ovederhäftigheten i de s.k. logiska konsekvenserna.

¹³Svårigheten börjar med de särskilda lagarna: att avgöra, om de äro verkliga lagar eller icke. Det finns nämligen relationer, som skulle kunna betecknas såsom möjliga naturlagar. Hit höra t.ex. de sannolikhetslagar eller statistiska lagar, som påvisa en allmän tendens i skeendet, men icke någon ännu funnen, formulerbar, verklig naturlag.

¹⁴En verklig naturlag äger absolut giltighet, d.v.s. den är undantagslös och oföränderlig. De som efter otaliga erfarenheter blivit erkända, måste få gälla såsom sådana, tills ifråga om varje särskild lag undantag påträffats. Ännu har man icke funnit ett sådant undantag. Det enda man kunnat konstatera är, att någon lag icke ägt den generella betydelse man först antagit utan för mer begränsat område.

¹⁵Ifall solen exploderar i morgon, kommer astronomiska förutsägelsen om nästa solförmörkelse icke att slå in. Om explosionen veta vi intet, ty den tillhör det outforskade. Men detta ändrar ingenting ifråga om de naturlagar som möjliggöra solförmörkelsens förutsägelse, ändrar ingenting i gällande naturlags absoluta giltighet. Det förvandlar icke dessa naturlagar till sannolikhetslagar.

¹⁶Naturforskning sysslar dels med sökandet efter naturlagar, dels med formulering av dylika. Utan kännedom om samtliga betingelser kunna icke verkliga naturlagar formuleras. Däremot är det "enligt själva sakens natur teoretiskt omöjligt bevisa, att en serie företeelser icke äro underkastade lagar".

¹⁷Man har oegentligt indelat naturlagarna i kvalitativa och kvantitativa lagar. De kvalitativa skulle företrädesvis förekomma inom de deskriptiva vetenskaperna och de kvantitativa inom de matematiska. De kvantitativa bli lätthanterligare genom den matematiska formeln. Men denna lätthet medför påtagliga vådor och risker. Man producerar formler som med maskin och handskas med dem, som om de betecknade något annat än i stort sett trivialiteter eller fiktioner.

¹⁸Genom statistiken får man överallt skenbara konstantrelationer, som kunna bringas på matematisk formel. Följden blir ett oerhört ofog, som om de vore uttryck för väsentliga verkligheter. Men för att en naturlag skall kunna formuleras fordras kännedom om samtliga faktorer. I de flesta fall vet man icke om okända betingelser förefinnas eller antalet obekanta. Kvantitativa undersökningar genom sannolikhetsberäkning ge därför aldrig mer än frekvens. Heterogena, kvalitativt obestämda företeelser kunna icke förklaras, ersättas eller uttömmande bestämmas genom kvantitativa undersökningar. Statistik kan icke bevisa naturlags förekomst. Bevis är endast ofelbar förutsägelse. Vid systematiskt varierade experiment lär man efterhand känna samtliga betingelser.

*

¹⁹Vetenskapens och filosofiens historia har i stort sett varit vidskepligheternas historia, men också den aldrig vilande kritikens kamp mot okunnighetens fördomar. Den vetenskapliga utvecklingen kan sammanfattas i relativt ringa antal satser. Men än i dag är det ett mödosamt företag att framleta fundamentalsatserna. Det huvudsakliga drunknar i massan av oväsentligheter. Naturligtvis vet endast kännaren, vad de "självklara" satserna kostat av otrolig möda, ibland av många generationer, och hur många offer de krävt, icke minst från deras sida, som haft makten och därmed patent på sanningen. I det följande skall endast de för verklighets-

uppfattningen mest väsentliga i korthet beröras.

²⁰Galilei var banbrytaren för nyare tiders forskning och tänkande. Han införde relativitetsprincipen, påvisade nödvändigheten av naturiakttagelse, klargjorde att teorier om verkligheten icke kunna obesett godtagas utan måste ständigt på nytt bekräftas genom erfarenheten, härledde "orsakerna" ur "verkningarna" d.v.s. teoriens principer ur företeelserna. Han visade att rörelsebegreppet är ett relationsbegrepp, att rörelsebanan är olika beroende på vilket koordinatsystem man väljer samt att därvid kontinuitet, acceleration och kraftparallelogram måste fastställas. Han förenade hypotesmetoden med matematiska och experimentella metoden.

²¹Näst Galilei var Newton grundläggaren av vår verklighetsuppfattning. Newton hävdade, att vi ingenting kunna veta om "tingens väsen" och de "egentliga orsakerna" till skeendet. De äro filosofernas metafysiska älsklingsproblem och föremål för gissande i eviga omkonstruktioner. Men vetenskapen kan icke besvara frågorna vad och varför, endast frågan hur. Naturvetenskapen är en generalisering av erfarenheten. Efterprövning är alltid nödvändig. Vetenskapens uppgift är att utgående från den i erfarenheten givna verkligheten finna och formulera de exakta lagar, som möjliggöra förutsägelse. Newton gjorde astronomin (celesta mekaniken) till en exakt vetenskap. Med hjälp av de keplerska lagarna för planetbanorna (beräknade efter Tycho Brahes noggranna observationer) fann han gravitationslagen (kropparnas attraktion är direkt proportionell mot produkten av deras massor och omvänt proportionell mot kvadraten på avståndet) och kunde därmed bevisa riktigheten av Cusanos hypotes och Kopernikus teori om planeternas kretsande kring solen.

²²Förmodligen finnas inga fundamentalsatser, som icke förr eller senare visa sig vara del-satser av ännu allmännare. Men det motsäger icke deras riktighet, och utan dem skulle de allmännare icke kunna upptäckas. Med sin allmänna relativitetsteori tycks Einstein fått fysikerna att förkasta den gamla rums- och tidsuppfattningen, eftersom den i några få fall visat sig otillräcklig. Men ännu är det för tidigt att draga de konsekvenserna av teorien. Dels förefaller den kunna formuleras enklare, dels kan det finnas olika slag av rum och t.o.m. fler än fyra dimensioner. Så vi kunna lugnt behålla det tredimensionala rummet för de flesta företeelser. Det är icke omöjligt, att det kan finnas en hel serie olika slag av verkligheter och att de olika verklighetsuppfattningarna äro lika riktiga, envar inom sitt givna område.

²³Leibniz, vilken genom korrespondens med Newton och andra samtidens vetenskapsmän tillgodogjorde sig deras betraktelsesätt, insåg, att verklighetskunskap måste härledas ur erfarenheten, att den mekaniska naturuppfattningen är ett sätt att beskriva verkligheten, att förutsägelsen är tillräckligt bevis på att verkligheten existerar, att lagbundenheten är realitetskriteriet, men även att Newtons lära om absolut rum och tid är meningslös.

²⁴Av läran om biologiska utvecklingen kunna följande satser betecknas såsom fundamentala: Alla livsformer äga ett inre sammanhang och gemensamt naturligt ursprung, i sista led genom uralstring. Arterna äro föränderliga. Nya arter uppstå ur äldre genom transformation. Till de faktorer som verka utgallrande höra bl.a. oförmåga till anpassning efter ändrade livsbetingelser, oförmåga uthärda umbäranden och klimatförändringar, snabbare degeneration och oförmåga till reproduktion. Det ändamålsenliga visar sin överlägsenhet bl.a. däri, att det dels alls kan bestå, dels lättast anpassar sig, dels lättast nedärver sina egenskaper.

*

²⁵Vetenskapens historia kan indelas i dogmatiska och skeptiska perioder. När de frågor, som under en viss forskningsperiod ansetts väsentliga, bli besvarade, förefaller det som om det huvudsakliga forskningsarbetet vore undangjort. Det allmäntmänskliga behovet av något visst och fast för tanken, medför en strävan till förenkling och systematisering, som resulterar i en världsåskådning. I dessa epoker är det omodernt att vara skeptiker och betvivla systemets riktighet. Man hyser då avoghet mot nya hypoteser, som kunna rubba den mödosamt uppförda tankebyggnaden, en avoghet som kan taga sig sådana drastiska uttryck, att man vägrar taga

kännedom om fakta, vilka icke kunna inpassas i systemet.

²⁶Men det visar sig ständigt, att nya problem dyka upp, att invändningar kunna göras mot de gamla formuleringarna. Det välbyggda systemet sprängs. Det vidtar en ny period av nya upptäckter inom olika forskningsgrenar. Allt flyter och synes åter ovisst. I dylika perioder är det omodernt att vara dogmatiker och avge tvärsäkra omdömen om hypoteser och teorier.

²⁷Förr kunde de känslotänkande, som behövde visshet, finna denna i ett filosofiskt system. Men sedan vetenskapen övertagit filosofiens gamla uppgift att förklara givna verkligheten, blir det vetenskapens sak att bygga system. Världen är full av troende som fått nöja sig med oförnuftigheter – i brist på bättre. Även för vetenskapen är ett system av betydelse, som underlättar orientering och ger överblick. Att de, vilkas kunskaper och fattningsförmåga endast räcka till för att inlära systemet, bli dogmatiskt troende är oundvikligt. Det är bättre vara dogmatisk med ett förnuftigt system än med ett oförnuftigt eller mindre förnuftigt. Något bör väl påpekanet kunna betyda, att alla system äro tillfälliga, en sammanfattning av forskningens senaste resultat och icke något slutgiltigt.

1.36 HISTORIEN

¹Historien är historikernas åsikter om det förflutna, om fakta och händelseförlopp. Historien såsom vetenskap borde kunna tillhandahålla oss mänsklighetens erfarenhet i dess allmän-giltighet och gå från det enskilda till det typiska och allmänna. Den borde kunna ge oss icke blott de politiska ideernas och systemens historia utan även de lärdomar, som härutinnan kunna inhämtas.

²Det tillfälliga är apriori otillförlitligt, och det individuella, som folk finner intressantast, tillhör huvudsakligen diktens värld. Åsikter och meningar äro individuellt eller kollektivt subjektiva och icke objektiva. När psykologien en gång nått fram till människokunskap, karaktärsforskning och historieanalys, kommer troligen historien såsom legendbildare lämna mycket givande forskningsmaterial.

³Kan historien icke ge sina erfarenheter en sådan allmängiltig form, att vi kunna lära av dessa erfarenheter, så att vi slippa gång på gång göra om liknande, ökar den knappast vår livs-insikt och livsförståelse utan tillgodoser den slags vetgirighet, som bättre borde kallas nyfikenhet och kan i bästa fall lämna sovrat stoff för litterär konst.

⁴Endast det vetande, som är nödvändigt för förståelsen av det närvarande, kan ställa berättigade anspråk på att få tillhöra s.k. allmänbildning. Kan historien icke skänka oss denna förståelse, bör den förvisas till fackvetenskaperna. Att den är outhärdlig för forskningen är en helt annan sak. Men i detta fall torde denna godtyckliga blandning man kallar allmän historia få delas upp i sina många olika grenar med markerade gränslinjer. Först då fyller den sin upp-gift för fackmannen, som behöver veta allt tillgängligt vetbart inom sitt specialområde. Han är också i stånd att bättre bedöma det historiska vetandets värde för sina egna behov, kritiskt sovra det givna materialet och medtaga endast det för honom väsentliga.

1.37 Historiska fakta

¹Naturforskningens hypoteser vila på fakta och äro därmed alltid i något avseende verklig-hetsbetonade. Deras svaghet är felande fakta. Historiska sanningens otillförlitlighet beror på massan av skenfakta och omöjligheten utmönstra dessa.

²Man kan indela fakta i verkliga och påstådda, kontrollerade och okontrollerade, kontroller-bara och okontrollerbara, objektiva och subjektiva samt objektivt eller subjektivt samman-ställda fakta.

³Om vi kunde indela fakta i kända och okända, skulle antalet okända fakta visa oss vår okunnighet om det förflutna – även om det förflutna, vi tro oss känna bäst.

⁴Om vi kunde bedöma fakticitetsvärdet av s.k. historiska fakta, skulle vår kunskap om det förflutna visa sig vara mer imaginär än någon vågat drömma om.

⁵Historien är knappast sanningsvittnenas historia. Den, som har erfarenhet av hur svårt det är att fastställa verkliga fakta i ett händelseförlopp, när alla parter äro angelägna om att komma till ett sakligt riktigt resultat, inser, hur hart när omöjligt det måste bli att nå ett dylikt, när alla parter – som oftast i historien – äro angelägna om att ordna fakta, korrigera händelseförloppen och förvanska motiven. Otillförlitligheten är uppenbar för alla, som i levande livet haft tillfälle studera vittnesupplevelsens omedvetna omkonstruktion i önskad form. Kommer därtill, att de invigda oftast tåga och de utomstående oinvigdas åsikter äro förmodanden, att vittnesmål av jäviga, partiska och okritiska måste anses osannolika eller ovederhäftiga, blir ”tron” på historiska ”fakta” icke stor.

⁶Liksom filosofikritik är filosofens kännetecken, är historiekritik historikerns. Fördjupad historiekritik ser med en god portion skepsis på s.k. historiska sanningar och begrundar vishetsordet, att ”ingenting låter sig så lätt sammanställas som fakta” till att bevisa vad man vill bevisa. Av alla slags s.k. fakta äro historiska fakta de mest tvivelaktiga. Som fakta borde principiellt endast godtagas av eftervärlden kontrollerbara, objektiva fakta.

1.38 Historiska faktorer

¹Det historiska skeendet är liksom allt skeende resultatet av en mängd faktorer. Trots alla försök att klarlägga dessa faktorer torde utan överdrift kunna sägas, att de flesta faktorerna äro okända och komma att förbli okända. Historien kan endast undantagsvis konstatera, vilka faktorer som medverkat och vilka de utslagsgivande orsakerna varit. De faktorer vi tro oss känna ha ofta varit skenfaktorer. De ge också intryck mera av slump än av lagenlighet. De flesta kausalsammanhangen förbli alltför ofta oåtkomliga, trots de mest förfinade metoder. Historisk kausalitet låter sig endast tillfälligtvis och undantagsvis fastställas.

²Att bedöma de påvisbara faktorernas relativa betydelse i deras samverkan, biverkan, motverkan och återverkan, att bedöma den relativa inverkan alla de olika sociala, politiska, nationalistiska, ekonomiska, religiösa, psykologiska, personlighetsbestämde m.fl. faktorer haft på statsgestaltning, samhällsformning eller historiskt skeende i varje särskilt fall eller i allmänhet, att riktigt värdesätta alla dessa kombinationer i deras oöverskådliga mångfald, torde alltför ofta överstiga både vetande och bedömningsförmåga. Att framhäva vissa faktorer på bekostnad av alla övriga, både kända och okända, blir mer eller mindre godtyckligt.

³Ett vanligt fel är att förväxla kausalsammanhang och tidssammanhang. Man betraktar ofta två i tiden jämsides förlöpande skeenden av likartat förlopp såsom kausalt förknippade. Men en mängd skeenden löpa parallellt utan att ha något med varandra att skaffa. Att de tänga varandra behöver ingalunda innebära en orsaksvirkning. För att använda en medicinsk liknelse, bevisar icke att en sjuk tillfrisknar samtidigt med att han intager medicin, att medicinen åstadkom tillfrisknandet. Först när man efter behag kan utesluta eller medtaga en faktor och ofelbart förutsäga resultatet vid varje särskilt experiment, har man konstaterat förefintligheten av kausalsammanhang.

⁴Historievetandets otillförlitlighet framgår dels av de ständigt reviderade uppfattningar varje grundlig nyplöjning av historiska forskningsområden medför, dels av de nya och ofta revolutionerande historiska upptäckter vi göra, så snart nya ideer dyka upp och dessa dittills okända faktorer likt olikfärgade trådar återfinnas och kunna följas i historiens brokiga vävnad.

1.39 Historiskt betraktelsesätt

¹Till historiskt betraktelsesätt höra bl.a. de historiska konstruktionerna, de historiska härledningarna och de historiska betingelserna. De framträda mestadels i tider av desorientering eller konserveringssträvan.

²Typiska historiska konstruktioner äro bl.a. de kända historiebetraktelserna av Hegel, Marx och Spengler. De äro såsom prov på historiska konstruktioner tillräckligt fantastiskt godtyckliga för att utgöra avskräckande exempel. Medges måste, att historien såsom vetenskap nästan

inbjuder till och i varje fall utgör ett tacksamt fält för dylika konstruktioner. Med litet god vilja ger historien möjligheter till att låta sig omkonstrueras efter behag och lämnar fältet fritt för i det närmaste obegränsat antal betraktelsesätt. Historisk eftervishet består icke så mycket i vunden kunskap om händelseförlopp och kausalsammanhang som i godtycklig efterkonstruktion. Vi sakna erforderligt kriterium för riktigheten av något slags historiskt betraktelsesätt. Endast undantagsvis är sakligt bedömande möjligt. Den historiska finalitet eller ändamålsenlighet många tro sig kunna spåra förblir ofta obevisbara, personliga antaganden. Historien visar i stort sett endast resultaten av den okunnighet alla tider kallat kunskap.

³Typiska historiska härledningar äro bl.a. försöken att grunda samhällliga, statliga eller ekonomiska rättigheter på förekomsten av dessa rättigheter i förgångna, historiska epoker. Att historisk härledning av t.ex. mänsklig rätt och mänskliga rättigheter innebär ett återvändande till barbariska, omänskliga, längesedan övervunna åskådningar, bekymrar föga den historiske härledningsfanatikern. Godtyckligt utgår han ifrån det historiska arvet såsom något ofrånkomligt, likt ett slags outrotlig arvsynd, såsom enda tänkbara, enda sanna, enda möjliga realgrunden och normen för rättsåskådning. Det tycks honom omöjligt att fatta, att mänsklig rätt står skyhögt över romersk rätt eller germansk rätt eller övriga mer eller mindre omänskliga rättsåskådningar. Han kan omöjligt inse, att mänsklig rätt ännu väntar på sin rätt. Vi ha civilisation men icke kultur. Ty det ofelbara tecknet på kultur är att människan betraktas och behandlas såsom Människa, vilket vill säga: förmer än något annat.

⁴Genom att göra det historiskt härledda eller det historiskt betingade till något slags norm, har man berövat det historiskt tillfälliga dess tillfällighet, givit det historiskt tillfälliga en betydelse det icke äger, en verklighetsbetydelse långt utöver det rimligt berättigade, gjort det historiskt tillfälliga till något allmängiltigt, ofrånkomligt och nödvändigt. Man absolutifierar det historiska skeendet, om man ger det sken av nödvändig process, oundviklighet, av något slags äppelfilosofisk djupsinnighets "djupare mening". Dylikt historiskt betraktelsesätt för till beroende av förlegade åsikter, som fjättra tänkandet vid en gång utformade tankegångar och en gång möjligen berättigade men längesedan övervunna synpunkter. Vad som någon gång i särskilda fall medverkat till ett givet resultat eller en viss åskådning överskattas och överbetonas, om dess historiska tillfällighet lägges till grund för permanent konserverad verklighetsbetraktelse.

⁵Det historiska betraktelsesättet, som oundvikligen blir dogmatiskt, tror sig i traditionen se det livsdugliga såsom en av livserfarenhet och livsinsikt utvunnen produkt ur en förnuftig process. Men det historiska skeendet i dess individuella gestaltning är ingen förnuftig process. Det är snarare ett tillfälligheternas spel, en produkt av tidigare livsdugliga, senare otjänliga faktorer med dryg tillsats av oberättigade särintressen, okunnighet och godtycke. För detta slags historiker är allt historiskt välgrundat, även om det är aldrig så oförnuftigt.

⁶Det historiskt betingade är väsentligen förnuftslöst och kan därför icke läggas såsom förnuftsgrund eller begagnas såsom betraktelsemetod. Dylik metod vittnar om okunnighetens hjälplöshet och mentala desorientering och utgör egna förnuftets bankruttförklaring.

1.40 Historiekultur

¹Ingenting är nytt, säger tänkaren med rätta. Allting är nytt, säger kännaren. Liksom naturen alltid upprepar sig i det allmänna men aldrig i det enskilda, så äro de olika kulturerna likartade upprepningar med individuella gestaltningar.

²Det individuella i äldre kulturer utgör dessas egenart och kan icke bli ny kultur genom att efterhärmas eller kopieras.

³Det kan ha sina risker att leva i det förgångna, att bli museum med otjänliga arvsrester från alla flydda epoker. Icke allt har livsvärde bara därför, att det en gång funnits till. Icke alla avlagda uppfattningar äro betydelsefulla, därför att de en gång haft aktualitet. Nästan vad som helst kan göras till föremål för "vetenskaplig behandling" bara det hunnit bli "historisk" före-

teelse. Ingen av de äldre kulturerna betraktade människan såsom Människa. Att kalla hit-hörande studier för humanistiska i egentlig mening är direkt missvisande. Vi övervärdera, vad som varit och beakta ej frågan, huruvida dess död var bevis på dess livsduglighet. Icke allt fädernearv är förebildligt. Genom konservering av fallfärdigt fås ingen ny kultur.

⁴Tradition och klassicitet kunna också verka hämmande. De kunna verka därhän, att allt nytt apriori är misstänkt, om det ej är historiskt betingat, och att endast det är bevisat och har livsvärde, som dött och införlivats med historien.

⁵Vi rekonstruera det förgångna och utfylla de gapande luckorna med fiktioner av ofta fantastiska mått, som aldrig haft någon realitet, men som förrycka vårt sinne för proportioner, fördunkla vår syn på det närvarande och kosta oss hårt och onödigt arbete att någonsin bli kvitt. Egen tids felsyn är till stor del historiskt arv. Historien har också ofta nog blivit en bakport, genom vilken lyckligt avlivade fiktioner åter slinka in och spöka. Skall ständigt förnyad kamp mot det förflutnas villfarelser och vidskepligheter pågå, blir det kanske till slut nödvändigt att befria åtminstone "allmänbildningen" från denna otjänliga lyx. Vore vi i besittning av verklig kunskap, skulle historien gagna genom att bevara kunskapen för kommande släkten. Men så länge vi huvudsakligen röra oss med hypoteser och fiktioner, gör oss historien övervägande en otjänst genom att konservera dessa fiktioner. Kallades idéhistorien för vad den är – en "vidskepligheternas" historia – skulle intresset för densamma betydligt minskas. Vår nuvarande kultur är väsentligen kulturhistoria och historiekultur. Vår kultur består till alltför stor del i reproduktion. Primitiva sakna egna åsikter, och deras tänkande består i att försöka uppfatta vad andra säga för att sedan kunna säga efter. Vi borde såsom "kulturnation" ha kommit över det stadiet, liksom i att noga behöva veta, vad de gamle sagt att de trott. Att veta vad folk i alla tider trott sig veta lämnar föga övrigt för verklig kunskap. Eftersägande är icke självständigt tänkande.

⁶Ska vi skapa egen kultur – och vi ha förutsättningarna – är historisk begränsning nödvändig. Man kan drunkna i historia. Det som ej ger ökad livsförståelse och livsduglighet hör hemma i specialforskningens olika arkiv. Vad vi ännu ej kunnat tillgodogöra oss av det länge-sedan förgångna både för vår egen kultur och Medelsons behov, tillhör subjektivitetsfrosseriet i oväsentligheter och har för liten betydelse för det allmänna. Kultur är egen kultur, självständighet och egenskapelse, icke efterapning och eftersägning. Historisk kultur – dyrkan av döda kulturer – skapar ingen ny kultur.

Ovanstående text utgör uppsatsen *Exoterisk världs- och livsåskådning* av Henry T. Laurency. Uppsatsen ingår i boken *De vises sten*.

Första upplagan 1949. Andra upplagan 1973. Tredje upplagan 1995.

Copyright © Förlagsstiftelsen Henry T. Laurency 1995.

Korrigerad den 20 juni 2019.